

NUF-KAOSET I NORSK RETT – ET BIDRAG TIL OPPKLARING

AV HEDVIG BUGGE REIERSEN,¹ UNIVERSITETET I OSLO OG BEATE SJAFJELL,² UNIVERSITETET I OSLO

1. Hva er et NUF? Og hvorfor kaos?

1.1 NUF = Norskregistrert utenlandsk foretak

Betegnelsen «Norskregistrert utenlandsk foretak» (NUF) høres ut som en *contradictio in terminis* og har nok i tillegg bidratt til den rettslige forvirringen om NUF-ene.³ Et NUF er ikke et foretak – det er en norskregistrert filial av et utenlandsk foretak. Det opprinnelige utgangspunktet er et foretak⁴ i utlandet, som har såpass mye virksomhet i Norge at det er lurt eller påkrevd å registrere en filial i Norge. Hvordan kan det da ha seg at det finnes en rekke NUF-er hvor foretaket kun driver virksomhet i Norge?⁵

¹ Stipendiat, Institutt for privatrett, Det juridiske fakultet i Oslo.

² Førsteamanuensis, dr. juris, Institutt for privatrett, Det juridiske fakultet i Oslo. Forfatterne takker for gode innspill fra Marianne J. Horvedt, Mads T. Andenæs, Carl Svernlöv, Karsten Engsig Sørensen, Bernhard Gomard og Halvor E. Sigurdson, samt deltagerne på faglunsj ved fakultetet hvor et artikkelutkast ble presentert. Spesielt vil vi takke Giuditta Cordero Moss, Stein Evju, Frederik Zimmer og Jukka Mähönen som har lest hele eller deler av manuskriptet og gitt konstruktive tilbakemeldinger. Vi tar gjerne imot kommentarer: beate.sjafjell@jus.uio.no og h.b.reiersen@jus.uio.no.

³ Noen forfattere har derfor «oversatt» betegnelsen til «norsk filial av utenlandsk foretak», Woxholth 2010 s. 88.

⁴ Typisk tilsvarende enten vårt allmennaksjeselskap, vårt aksjeselskap eller vårt enkeltpersonsforetak.

⁵ «NUF-selskaper går hyppigst konkurs», *Aftenposten*, 23.2.2009; «Registrerer NUF-er som aldri før», *Aftenposten*, 25.2.2009; «Råsalg av norske London-adresser», *Aftenposten*, 22.2.2009 – alle om filialer uten virksomhet i det utenlandske selskapet.

Og hvorfor er det så mange flere slike filialer i Norge enn det er i Danmark, Finland og Sverige? Vi begynner med å ta et skritt tilbake og se på opprinnelsen.

1.2 Fra Centros til helnorske NUF-er

Virksomhet over landegrensene, inkludert etablering over landegrensene, kan ta en rekke forskjellige former. Et foretak i utlandet som ønsker å etablere seg i Norge for å drive virksomhet her på fast basis,⁶ kan gjøre det gjennom oppkjøp av eller fusjon med et norsk foretak, eller det kan starte opp et norsk, frittstående foretak.⁷ Det utenlandske foretaket kan etablere et norsk datterselskap, eller det kan opprette en filial – altså et NUF.⁸ Retten til etablering over landegrensene er en del av den frie bevegelsen som er sikret innenfor EØS-området,⁹ som et sentralt middel for å fremme EUs overordnede mål.¹⁰ Medlemslandene har derfor i utgangspunktet ikke lov til å oppstille hindringer for etablering over landegrensene. Tiltak som er begrunnet i visse særlig viktige hensyn, kan likevel gjennomføres selv om de begrenser etableringsfriheten, forutsatt at tiltaket er egnet, nødvendig og proporsjonalt.¹¹

I *Centros*-saken ble EU-domstolen forelagt spørsmålet om et medlemsland kan nekte et foretaksregister å registrere en filial under henvisning til at foretaket – Centros Ltd – overhodet ikke drev eller skulle drive virksomhet i etableringslandet England, men kun i filiallandet Danmark.¹² Danmark argumenterte med at det var nødvendig, bl.a. for å beskytte

⁶ Varer og tjenester kan selvfølgelig tilbys over landegrensene uten etablering i Norge – det vi har som tema er imidlertid kun de foretak som ønsker å etablere seg her for å drive virksomhet på fast basis.

⁷ Både fusjonsresultatet og det nyoppstartede kan være enten et norsk eller, på ASA-nivå, et Europeisk Selskap (se lov 1.4.2005 nr. 14 om europeiske selskaper ved gjennomføring av EØS-avtalen vedlegg XXII nr. 10 a (rådsforordning (EF) nr. 2157/2001)).

⁸ Utføres tjenester på en mer midlertidig basis, vil normalt vilkåret om å drive næringsvirksomhet i Norge for å være registreringspliktig som utenlandsk foretak, jf. foretaksregisterloven § 2-1 annet ledd, ikke være oppfylt.

⁹ For vår del gjennom EØS-avtalen, som knytter oss til EU, jf. lov 27.11.1992 nr. 109 om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde.

¹⁰ Se nærmere om dette i Sjøfjell 2009a kapittel 10.

¹¹ Se for eksempel *Commission v. Spain*, sak C-463/00 [2003] ECR I-4581 avsnitt 68.

¹² *Centros*, sak C-212/97 [1999] ECR I-1459.

kreditorerne, at det som i realiteten var et dansk aksjeselskap,¹³ ikke fikk starte opp uten at det var betalt inn aksjekapital etter danske regler. For den engelske varianten av aksjeselskap kreves nemlig reelt sett ingen minimumskapital. EU-domstolen la imidlertid til grunn at det å kreve at det utenlandske foretaket faktisk driver virksomhet i registreringslandet før en filial kan registreres i et annet land, er en restriksjon på den frie etableringsretten – som Danmark ikke greide å overbevise domstolen om at var nødvendig. Domstolen påpekte at kreditorerne av en filial av et engelsk selskap som også driver virksomhet i England (og ikke bare gjennom filialen) jo ville være i en like usikret posisjon. Dessuten ble det sett på som uklart om minimumskapital ved etablering i det hele tatt var noen særlig god kreditorbeskyttelse. Kreditorerne ville også gjennom selskapsnavnet få et signal om at filialen ikke var et dansk aksjeselskap.¹⁴ Dette har blitt bekreftet i senere rettspraksis, hvor kravet om likebehandling av filialer av utenlandske selskaper og tilsvarende innenlandske virksomheter har blitt understreket.¹⁵

Dermed var porten for NUF-er uten virksomhet i foretakets registreringsland åpnet. Det er få land der dette praktisk sett er så enkelt å få til som i Norge.¹⁶ Dette, og de antatte fordelene ved å ha et engelsk

¹³ *Anpartsselskab*, tilsvarende vårt aksjeselskap (den danske betegnelsen *aksjeselskab* tilsvarer derimot vårt allmennaksjeselskap), jf. dansk lov om aktie- og anpartsselskaber (selskabsloven) av 12.6.2009 nr. 470 (heretter forkortet DSL) §§ 1 jf. 5 1) og 2).

¹⁴ *Centros*, sak C-212/97 [1999] ECR I-1459 avsnitt 19–22, 30–39. At det ikke kreves aktivitet i registreringslandet for at et selskap skal være beskyttet av traktatreglene om fri bevegelse og fri etableringsrett, var for øvrig klarlagt tidligere, se *Segers*, sak 79/85 [1986] ECR 2375. Se Sjøfjell 2009a punkt 9.3.3.1 om disse sakene og om det prinsipielle skillet mellom *Daily Mail*, sak 81/87 [1988] ECR 5483, som gjaldt forholdet mellom England og et engelsk selskap, hvor EU-domstolen i avsnitt 19 uttalte at «companies are creatures of the law» og «exist only by virtue of ... national legislation which determines their incorporation and functioning», og disse andre sakene nevnt her, som gjelder den EU-rettslige plikt for medlemsland til å respektere selskaper gyldig opprettet i et annet land. At dette skillet opprettholdes av EU-domstolen er bekreftet i den senere saken *Cartesio*, sak C-210/06 [2008] ECR 9641.

¹⁵ Ikke minst *Inspire Art*, sak C-167/01 [2003] ECR I-10155, hvor registrering av filialen ikke ble nektet, men hvor særlige krav ble forsøkt stilt til selskaper som kun var «formelt utenlandske», se avsnitt 95–101 og 104. Like etter avgivelsen av *Centros* ble det i dansk rett innført et krav om at utenlandske selskaper uten minimumskapital måtte stille garanti for eventuelle krav fra myndighetene, se Engsig Sørensen 2006 s. 111. Det ble, naturlig nok, argumentert for at dette var i strid med etableringsretten, se Friis Hansen 2000 om lovforslaget, og kravet ble fjernet i 2006.

¹⁶ Becht 2009.

aksjeselskap i stedet for et norsk (og samtidig drive i aksjeselskaps form), har bidratt til eksplosjonen av slike NUF-er i Norge.¹⁷ I Danmark, Finland og Sverige har de ikke hatt noe i nærheten av en slik utvikling.¹⁸ De lave tallene fra de andre nordiske landene dekker til overmål typisk alle typer filialer, da de ikke skiller i sin statistikk mellom filialer av selskaper med virksomhet i registreringslandet og *Centros*-varianten, slik at antall filialer som er sammenlignbare med dem vi fokuserer på reelt sett er enda lavere.¹⁹ At Norge skiller seg ut i Norden, bekreftes av en europeisk undersøkelse, hvor det – i synkende rekkefølge – er Tyskland, Norge, Nederland og Frankrike som, i antall selskaper, er hjemlandene med flest *Centros*-filialer etter den store økningen av registrering av *Ltd*-er²⁰ uten virksomhet i England i årene etter *Centros*-avgjørelsen.²¹

¹⁷ I SSB-rapporten av 27.3.2008, hvor disse er kalt NUN-NUF-er (Norge–utland–Norge), sies det at over 90 % av nyregistrerte NUF-er i januar–februar 2008 var NUN-NUF-er, se Statistisk Sentralbyrå 2008 s. 2. Av NUF-ene registrert i Foretaksregisteret (det vil enkelt sagt si de som driver næring i Norge), anslås det på det grunnlaget et tall på 8 500 NUN-NUF-er. Av NUF-ene totalt, det vil si ca. 10 800 registrert i Foretaksregisteret, har ca. 9 700 av dem opprinnelsesland innenfor EØS-området, med Storbritannia som det klart største med nær 7 600. Som pressemelding av 1.2.2010 fra Brønnøysund-registrene viser, fortsetter stigning i nyregistreringer av NUF-er generelt: Ved utgangen av 2009 var tallet kommet opp i 15 399 registreringer i Foretaksregisteret, hvorav 80 %, det vil si ca. 12 319, er filialer av engelske aksjeselskaper. Til sammenligning er det per 31.1.2010 registrert 213 775 AS og 128 440 enkeltpersonforetak i Foretaksregisteret (opplysning gitt per telefon fra saksbehandler i Foretaksregisteret 25.2.2010).

¹⁸ Slik vår drøftelse videre indikerer, er det forskjeller i implementeringen i Norge på den ene siden, og Danmark, Finland og Sverige på den andre siden, som kan bidra til å forklare forskjellen mellom landene i antall filialer.

¹⁹ I Danmark rapporteres det som et noe overraskende funn (i *Centros*-dommens «opprinnelsesland») at det i årene etter – i motsetning til i Norge – ikke var noen stor stigning i antall filialer, se Engsig Sørensen 2006 s. 113 note 13, med svært lave tall per 2003. Drøhse 2009 bekrefter dette, hvor det på s. 73–74 rapporteres at kun er 790 filialer til sammen av utenlandske aksjeselskaper per februar 2009, sammenlignet med 509 filialer per februar 1999. I Finland er det per 31.12.2009 kun 945 filialer (og der skiller det heller ikke mellom *Centros*- og «ekte» filialer). Selv om tallet i Sverige er stigende, er det per 31.12.2009 svært lavt: totalt 1 945 filialer (det skiller heller ikke der mellom *Centros*-filialer og «ekte» filialer) sammenlignet med ca. 347 000 «privata aktiebolag», tilsvarende vårt aksjeselskap, se Svernlöv 2009 s. 610.

²⁰ Det vil si et engelsk selskap som i henhold til Companies Act 2006 Section 3 (1) og 4 er «limited by shares» og et «private company»; omtrent tilsvarende vårt aksjeselskap. Companies Act er tilgjengelig på www.berr.gov.uk/whatwedo/businesslaw/co-act-2006/index.html (sist besøkt 23.2.2010).

²¹ Becht 2006 s. 2 og tabell 3 på s. 28–29. At Norge, som et lite land i Europa, i antall selskaper (og ikke forholdsmessig for eksempel etter antall innenlandske aksjeselskaper), rangeres sammen med tre andre, mye større land, og som nummer 2 etter Tyskland (det

Vår artikkel handler utelukkende om slike *Centros*-filialer, altså filialer av et *Ltd* uten virksomhet i England. En rapport fra Statistisk Sentralbyrå understreker hvor praktisk viktig dette er. Det er NUF-registreringene som relativt sett øker mest (av foretaksregistreringer), og blant disse er det overveldende flertallet *Centros*-filialer.²² Rapporten gir for øvrig informasjon om en rekke forskjellige NUF-varianter. Alle disse andre variantene lar vi ligge.

Temaet understreker EØS-rettens gjennomgripende betydning i vår rettslige regulering av næringsvirksomhet. Vi kan ikke snakke om norsk selskapsrett som noe som kan avgrenses mot EØS-retten. Norsk selskapsrett er europeisk selskapsrett, og omvendt.²³

1.3 Kaos-faktorene og vårt bidrag til opprydding

Tre faktorer har i kombinasjon bidratt til at vi har fått et tidvis NUF-kaos i norsk rett: For det første populariteten som denne måten å drive virksomhet på har oppnådd.²⁴ Dette har nok medført at det blant de sikkert mange skikkelige og dyktige næringsdrivende som velger å etablere et NUF, er flere som ikke burde ha startet virksomhet enn det ellers er.²⁵ For det andre er det til dels dårlig og manglende informasjon.

vil si med flere filialer enn både Nederland og Frankrike), indikerer at Norge har en veldig høy forekomst av slike filialer i forhold til andre europeiske land generelt.

²² Se note 17 over.

²³ Se Werlauff 2002, med tittelen *EU-Selskapsret: 28 staters felles virksomhedsret*. I dag er EU-retten 30 staters felles virksomhetsrett (de 27 EU-medlemslandene og Norge, Island og Lichtenstein som EØS-medlemmer). Se også Andenæs 2008.

²⁴ Populariteten skyldes sannsynligvis delvis aggressiv markedsføring fra NUF-leveandører, kanskje kombinert med manglende kunnskap om alternative organisasjonsformer i norsk rett. Spesielt vil samvirkeforetaksformen kunne være et norsk alternativ til NUF, se Fjørtoft 2009 og for eksempel «Flere samvirker i kreative yrker», *Finansavisen*, 15.12.2009.

²⁵ Ifølge Statistisk Sentralbyrå 2008 er det i 2006 og 2007 en klar nedgang i antall konkurser for alle organisasjonsformer unntatt NUF, hvor konkursene øker. Rapporten sier også at det ifølge Konkursregisteret relativt sett er flest konkurser innen vår type NUF, se s. 4–5. Etter dette har de generelle konkurstallene steget (på grunn av finanskrisen), og ser nå ut til å være i ferd med å flate ut. Det kan se ut som om NUF-ene fortsatt er overrepresentert i konkurstatistikken, se «Framleis auke i talet på konkurser», www.ssb.no/vis/emner/11/02/konkurs/main.html, av 23.10.2009 (sist besøkt 13.11.2009). Se også NOU 2009: 4, kapittel 3: «En undersøkelse som Dun & Bradstreet gjennomførte i 2008 viser at også de fleste nye NUF utspringer fra hovedselskap i Storbritannia, og det er flest konkurser knyttet til NUF fra Storbritannia». NOU 2008: 12 *Revisjonsplikten for*

Blant annet av den grunn er det ikke alltid klart for de involverte at våre NUF-er er filialer av engelske selskaper. De kan ligne på (og noen ganger til og med fremstille seg som)²⁶ norske aksjeselskaper eller kanskje norske enkeltpersonsforetak.²⁷ For det tredje er det manglende bevissthet og utilstrekkelig kjennskap til NUF-formen og hva den innebærer: Leverandører, ansatte, kunder, advokater og dommere vet ikke alltid hvordan de skal håndtere dette nye dyret i det norske landskapet.²⁸

Med denne artikkelen søker vi å bidra til å rydde opp i dette kaoset. Vi vil følge et NUF fra fødselen (opprettelsen), gjennom livet (kontraktinngåelser, arbeidsforhold med mer) til døden (konkurs eller sletting).²⁹ Vi vil også søke å indikere områder hvor de norske reglene, eventuelt norsk praksis, fremstår som spesielt problematisk, i et nordisk perspektiv og i lys av våre EØS-rettslige forpliktelser. Basert på dette indikerer vi avslutningsvis lovgivers ansvar og muligheter når det gjelder å rydde opp i kaoset. Aller først gjør vi rede for de tverrgående temaene rettsvalg, verneting og prosess, og hvem som representerer NUF-et i Norge.

små foretak punkt 7.3.3 antyder, basert på tilbakemeldinger fra Oslo ligningskontor og ØKOKRIM, at begrenset revisjonsplikt (se nedenfor punkt 4.5.2) gjør at NUF-formen tiltrekker seg de som ønsker å slippe revisors kontroll; se også «Kriminelle skjuler seg bak NUF», *Aftenposten*, 24. februar 2009. Når det gjelder det nest-største opprinnelseslandet for NUN-NUF-ene, Seychellene, foreslås det i NOU 2009: 4 *Tiltak mot skatteunndragelser* at selskaper som er stiftet i et land utenfor EØS-området, nektes registrering i Norge dersom de ikke driver reell virksomhet i stiftelseslandet og dersom selskapet har sitt reelle hovedsete i Norge. Se for øvrig også diskusjonen av tilbydere av NUF-tjenester i Ot.prp. nr. 3 (2008–2009) *Om lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. (hvitvaskingsloven)*.

²⁶ Jf. dom fra Hedmarken tingrett av 3.7.2009 (upublisert), hvor byggekontrakten ble inngått mellom to privatpersoner (som trodde de skulle få bygget en garasje med leilighet) og «xx AS», mens det i realiteten dreide seg om et NUF.

²⁷ Filialen får jo også et eget norsk organisasjonsnummer i Enhetsregisteret, jf. lov om Enhetsregisteret av 3.6.1994 nr. 15 § 5, noe som for uinnvidde naturlig nok gir assosiasjoner til et norsk selskap. Ikke alle ser ut til å bruke forkortelsen NUF eller *Ltd*, se nedenfor under punkt 2.3 om EØS-rettslige og norske krav til registrering, inklusive navnebruk.

²⁸ Inntrykk basert på rettspraksis, avisoppslag og henvendelser til forfatterne fra privatpersoner, revisorer og advokater.

²⁹ Vi avgrenser mot de spesielle regler for forsikrings-, kreditt- og finansinstitusjoner.

2. Tverrgående spørsmål

2.1 Ikke selvstendig rettssubjekt = manglende partsevne

Et NUF er en integrert del av det utenlandske selskapet og derfor ikke et selvstendig rettssubjekt. Det er selskapet som sådant som har partsevne. Filialen kan derfor som hovedregel ikke være part i rettssaker, jf. tvisteloven § 2-1 første ledd³⁰ og Rt. 2008 s. 1730.

Høyesterett har tolket forsikringsvirksomhetsloven³¹ § 14-2 første ledd³² slik at det gjelder et unntak fra hovedregelen om partsevne for norske filialer av utenlandske forsikringsselskaper, jf. Rt. 2005 s. 451. Forsikringsvirksomhetsloven § 14-2 første ledd pålegger filialer av utenlandske forsikringsselskaper å ha en generalagent som fast representant for filialen. Høyesterett tolker dette dit hen at filialen har partsevne innenfor rammen av generalagentens kompetanse til å forplikte selskapet. Forsikringsvirksomhetsloven § 14-2 første ledd er begrenset til å regulere spørsmålet om det utenlandske selskapets representanter i Norge, og Høyesteretts forståelse av bestemmelsen må i beste fall anses som tvilsom. Avgjørelsen i Rt. 2005 s. 451 er uansett konkret begrunnet i forsikringsvirksomhetsloven § 14-2 første ledd, og kan derfor ikke tillegges betydning for filialer utenfor denne lovens anvendelsesområde. At det har vært uklarhet om dette i rettspraksis, bør ikke forhindre ryddighet fremover.³³

2.2 Rettsvalg, vernetting og prosess

Rettssubjektet er det engelske aksjeselskapet. Når virksomhet drives i Norge gjennom en filial av dette selskapet, gir det opphav til en rekke rettsspørsmål som berører alt fra arbeidsrett til konkursrett, sivilprosess og internasjonal privatrett (rettsvalgsregler).³⁴

³⁰ Lov om tvistemål av 17. juni 2005 nr. 90.

³¹ Lov 10. juni 2005 nr. 44.

³² Se også forsikringsvirksomhetsloven § 14-3 om rettsvalg og vernetting i saker som springer ut av virksomheten til NUF-et.

³³ Blant annet i Rt. 2005 s. 1229 anerkjenner Høyesterett partsevne for filialer av finansieringsvirksomhetsforetak ut fra en analogisk anvendelse av forsikringsvirksomhetsloven § 14-2 (1). Dette kritiseres med rette i Rt. 2008 s. 1730 avsnitt 35.

³⁴ Internasjonal privatrett er, til tross for hva betegnelsen kunne tyde på, nasjonal rett – altså nasjonale rettsvalgsregler. Vi bruker stort sett sistnevnte betegnelse, som en mer forståelig term.

Tvister som oppstår i tilknytning til våre NUF-er, har tilknytning både til England og Norge: Det er et engelsk selskap som er part, men tvisten knytter seg til virksomhet i Norge. Rettsvalgsreglene avgjør om tvisten skal løses etter engelsk eller norsk rett. Rettsvalgsreglene varierer etter hvilket rettsområde en tvist berører. Det gjelder forskjellige rettsvalgsregler avhengig av om en sak med tilknytning til et NUF gjelder selve det engelske selskapsforholdet (for eksempel om selskapet har et lovlig sammensatt styre, eller lovligheten av en utdeling fra selskapet), eller om tvisten gjelder en kontrakt inngått av filialen på vegne av det engelske selskapet. Dette innebærer at enkelte rettsforhold med tilknytning til NUF-en skal løses etter engelsk rett og andre etter norsk rett.

I noen tilfeller kan det være vanskelig å avgjøre hvilket rettsområde en tvist har tilknytning til, og dermed om den reguleres av engelsk eller norsk rett. Dette er et internasjonalt privatrettslig spørsmål om kvalifikasjon som skal løses med utgangspunkt i *lex fori* (loven i det landet hvor domstolen har sitt sete). Når en tvist bringes inn for en norsk domstol er derfor norsk rett avgjørende for om tvisten er selskapsrettslig, kontraktsrettslig eller konkursrettslig.

Ofte vil norsk domstol være rett verneting, men noen ganger må eller kan saken reises i England. Spørsmålet om det er norske eller engelske domstoler som er verneting i en sak med tilknytning til et engelsk selskap, må vurderes konkret ut fra søksmålssituasjonen. Det vil bl.a. avhenge av om søksmålet har forbindelse med *Ltd*-ets norske virksomhet eller gjelder det selskapsrettslige forholdet. Vernetingsspørsmålet reguleres av reglene i Luganokonvensjonen³⁵ og tvisteloven. Norske domstoler er som hovedregel verneting i saker som har tilknytning til *Ltd*-ets norske virksomhet.³⁶

I behandlingen av de enkelte temaer nedenfor skisserer vi utgangspunktene i norsk rett med hensyn til rettsvalg (inkludert kvalifikasjon) og verneting.

I motsetning til i norsk rett, er spørsmålene om rettsvalg og verneting i tvister med forbindelse til en filials virksomhet underlagt særlig regulering i svensk og dansk lovgivning. Der fastslås det således at henholdsvis

³⁵ Konvensjon om domsmyndighet og om anerkjennelse og fullbyrdelse av dommer i sivile og kommersielle saker, undertegnet i Lugano 30. oktober 2007 (heretter forkortet LUG).

³⁶ Jf. tvisteloven § 4-4 (3) annet punktum.

svensk og dansk rett gjelder for tvister som oppstår i forbindelse med utenlandske selskapers virksomhet gjennom filial, og at slike tvister kan bringes inn for svenske og danske domstoler.³⁷

Luganokonvensjonen regulerer også tvangsfullbyrdelse av dommer mot et engelsk selskap i forbindelse med den norske virksomheten. Hovedreglene og utgangspunktene er gjensidig anerkjennelsesplikt og fullbyrdesrett mellom landene.³⁸ En avgjørelse avsagt av norske domstoler skal anerkjennes og kan fullbyrdes i England.³⁹ Tvangsfullbyrdelse ved utlegg i eiendeler i Norge tilhørende et engelsk selskap skjer i henhold til de alminnelige reglene i tvangsfullbyrdesloven.⁴⁰ Vi behandler ikke reglene om anerkjennelse og fullbyrdelse nærmere.

At et NUF mangler partsevne, innebærer at prosesshandlinger skal skje overfor og av det engelske selskapet, for eksempel slik at prosesskriv i anledning en sak forkynnes for selskapet. I norsk rett er det styrelederen som i utgangspunktet er kompetent til å motta forkynnelser på vegne av selskapet.⁴¹ I engelske selskaper er det derimot tilstrekkelig at prosesskriv sendes til den registrerte adressen, enten med ordinær post (eller bud dersom avsender ønsker å få en bekreftelse på at prosesskrivet er mottatt).⁴² Den norske entreprenøren med et engelsk postkasseselskap kan dermed havne i en prosess uten at hun er klar over det, dersom hun ikke har sørget for regelmessig oppfølging på, eventuelt ettersending av post fra, selskapets registrerte adresse. Selskapet må være representert i prosessen av noen med den nødvendige kompetansen til å opptre som selskapets lovlige stedfortreder. Både etter norsk og engelsk rett er det i utgangspunktet styret som representerer selskapet under rettergang,⁴³ men kompetansen kan delegeres videre.

³⁷ Se henholdsvis lag (1992:160) om utländska filialer m.m. (heretter forkortet LUF) 4 § og DSL 348.

³⁸ Jf. LUG artikkel 33 og artikkel 38 om anerkjennelse og fullbyrdelse.

³⁹ I saker som skal fullbyrdes i England må begjæringen rettes til «the High Court of Justice». Selve fullbyrdelsen reguleres av engelske regler om tvangsfullbyrdelse, se Bull 2010 note 122 til artikkel 31.

⁴⁰ Lov 26.6.1992 nr. 86 § 4-1 annet ledd bokstav a.

⁴¹ Jf. lov 13.8.1915 nr. 5 om domstolene § 191 annet ledd.

⁴² Ifølge Companies Act Section 1139 (1) kan et dokument forkynnes for selskapet ved at det leveres eller sendes med post til selskapets registrerte adresse.

⁴³ Se for eksempel Aarbakke 2004 s. 553 og Mayson 2009 s. 448, sistnevnte med henvisning til Companies Act Section 171 jf. Model Articles For Private Companies Limited By Shares (modellvedtektene) Art. 3.

2.3 NUF-ets representanter i Norge

2.3.1 Utgangspunktet i engelsk selskapsrett

For di filialen ikke er et selvstendig rettssubjekt, er det av avgjørende betydning for mange av NUF-spørsmålene hvem som har kompetanse (eventuelt er legitimert) til å representere det utenlandske selskapet i Norge. Dette reguleres av engelsk selskapsrett.⁴⁴ Et engelsk aksjeselskap representeres normalt av sitt styre, som må bestå av minst en person,⁴⁵ så fremt ikke annet er bestemt i vedtektene.⁴⁶ Kompetansen til å representere selskapet kan være delegert videre til andre, typisk daglig leder.⁴⁷ I utgangspunktet er det altså det engelske styret som har kompetanse til å opptre for selskapet i filialens anliggender, og som er ansvarlig for filialen. Kompetansen kan være delegert videre til særlige representanter i Norge, eventuelt kan det være representanter uten formell oppnevning som opererer på selskapets vegne. Dette reiser spørsmål om hva slags informasjon som skal være og faktisk er tilgjengelig i Norge om NUF-ets *de jure*- eller *de facto*-representanter og hvilken rettslig posisjon representantene har.

2.3.2 Kravene i 11. selskapsdirektiv

Det 11. selskapsdirektiv⁴⁸ krever at det i filiallandets registre skal oppgis hvilke personer som har kompetanse til å forplikte selskapet overfor

⁴⁴ Det vil si Companies Act 2006, supplert med *common law*, se Davies 2008. Det har vært omdiskutert i norsk internasjonal privatrett om det selskapsrettslige rettsvalg skal knyttes til det landet selskapet har sitt hovedsete i (hovedseteteorien) eller til det landet selskapet er stiftet og registrert i (stiftelsesteorien), se Moss 2010 punkt 3 med videre henvisninger. I lys av utviklingen i EU-domstolens praksis, derunder *Centros* (se punkt 1.2 over), ville det være i strid med EØS-retten ikke å anerkjenne registreringslandets rett som selskapsstatutt for engelske selskaper som etablerer en filial i Norge. Hensynet til rettsenhet i Europa understøtter at hovedregelen og utgangspunktet også generelt etter norsk internasjonal privatrett i dag må være at det selskapsrettslige rettsvalget følger registreringslandets rett. Slik også Moss 2010. Dette hensynet er vektlagt av Høyesterett i Rt. 2009 s. 1537 avsnitt 33–34. Se også Engsig Sørensen 2006 s. 111 om at hovedseteteorien ikke anvendes i de nordiske landene.

⁴⁵ Companies Act Section 154 (1).

⁴⁶ Se Davies 2008 s. 366 flg., om den vide adgangen til å avtale avvikende ordninger i vedtektene. Adgangen er dog ikke helt fri – se s. 375–378.

⁴⁷ Denne adgangen er tilnærmet ubegrenset, *l.c.* s. 371–372.

⁴⁸ Artikkel 2 (1) (e) av Ellevte Rådskildirektiv av 21. desember 1989 om offentlighet angående filialer opprettet i en medlemsstat av visse former for selskaper som er underlagt en annen medlemsstats lovgivning, Særskilt vedlegg nr. 2 bind 12 s. 854 (St.prp. nr. 100 1991–1992) – heretter 11. selskapsdirektiv eller bare 11. direktiv.

tredjepersoner og i rettsprosesser. Dette presiseres nærmere til å gjelde både:⁴⁹

«– i deres egenskap af lovbestemt selskabsorgan eller som medlemmer af et saadant organ ... – som selskabets faste repræsentanter i forbindelse med filialens aktiviteter, idet grænserne for deres beføjelser skal opgives».

Direktivet krever dermed at det både oppgis hvem som er i styret⁵⁰ til selskapet, og hvem som er selskapets faste filialrepresentant. Dette skal selvfølgelig ikke bare oppgis av selskapet til filiallandets foretaksregister, det må også være offentlig tilgjengelig i foretaksregisteret.⁵¹ Dette innebærer også at direktivet krever at kompetansen til NUF-representanten ikke skal være begrenset til for eksempel kun å motta kunngjøringer. Representanten må også kunne forplikte selskapet i retts-handler. Direktivet pålegger slik sett en «sammensmeltning av tegnings- og representasjonsmakt».⁵² Når det gjelder hvordan NUF-et presenterer seg selv til omverdenen, finner vi også dette spørsmålet regulert i 11. direktiv, som krever at selskapets navn og rettslige form, og filialens navn dersom det er annerledes, skal oppgis.⁵³

Alt dette er søkt implementert i foretaksregisterloven⁵⁴ og enhetsregisterloven.⁵⁵ Spørsmålet er om implementeringen er riktig gjennomført og om Foretaksregisterets praksis er i samsvar med de forpliktelser som følger av 11. direktiv.

⁴⁹ Det står verken «eller» eller «og» mellom strekpunktene, men ut fra bakgrunns-materialet til direktivet ser det ut til å være klart at de er kumulative, Edwards 1999 s. 215.

⁵⁰ Eller annet «lovbestemt selskabsorgan», med tilsvarende kompetanse til å forplikte selskapet.

⁵¹ Ellers vil ikke et av direktivets hovedformål oppnås, se fortalen til 11. direktiv: «[F]or at sikre beskyttelsen af personer, som gennem en filial kommer i kontakt med et selskab, er offentlighedsskabende foranstaltninger nødvendige i den medlemsstat, hvor filialen er beliggende».

⁵² Werlauff 2002 s. 220–221.

⁵³ 11. direktiv artikkel 2 (1) (d).

⁵⁴ Lov om registrering av foretak av 21.6.1985 nr. 78.

⁵⁵ Alle enheter skal registreres i Enhetsregisteret for å få et organisasjonsnummer, jf. enhetsregisterloven §§ 4–5, mens en rekke typer foretak, inkludert utenlandske som «driver næringsvirksomhet her i landet», også skal registreres i Foretaksregisteret, foretaksregisterloven § 2-1 første ledd nr. 13.

2.3.3 Gjennomføringen i norsk foretaksregisteringsrett

Når det gjelder navn, følger det av foretaksregisterloven at foretaksnavn og foretaksform, samt eventuelt avvikende navn for filialen, skal oppgis.⁵⁶ En naturlig forståelse av dette er at NUF-et må oppgi det engelske selskapets navn, inkludert betegnelsen *Ltd.*⁵⁷ Om det også skal måtte angi at det er en norskregistrert filial, er kanskje et mer åpent spørsmål, men etter vår oppfatning bør foretaksregisterloven tolkes slik. Det ville utvilsomt føre til mer ryddighet, og det vil være i samsvar med 11. direktiv. I svensk rett gjelder det et uttrykkelig krav om at det utenlandske foretaket skal drive virksomheten i Sverige under et foretaksnavn som inneholder navnet på det utenlandske foretaket med tillegg av ordet filial, og som tydelig angir foretakets nasjonalitet. Tilsvarende regler finnes i dansk og finsk rett.⁵⁸ Når det gjelder norsk foretaksregisteringspraksis, er den verken konsekvent eller i samsvar med loven (eller direktivet).⁵⁹

Det er uklart om norsk rett krever at opplysninger om det engelske selskapet også skal fremgå av NUF-ets brevark og andre forretningspapiere. Et slikt krav ville bidra til gjennomskiktighet med hensyn til filialens organisatoriske forhold. Svensk, dansk og finsk rett krever angivelsen av til dels detaljerte opplysninger om det utenlandske foretaket på filialens brevark, fakturaer med mer.⁶⁰

Når det gjelder NUF-ets representanter, skal Foretaksregisteret inneholde opplysninger bl.a. om det engelske aksjeselskapets styre, med informasjon om det enkelte styremedlem⁶¹ samt «de signaturbestemmelser

⁵⁶ Foretaksregisterloven § 3-8 (1) nr. 1 og 6.

⁵⁷ Slik også Hole 2010, kommentar til foretaksregisterloven § 3-8.

⁵⁸ Jf. LUF 5 §, se også Svernlöv 2009 s. 615; DSL § 347 stk. 1 og den finske firmalagen 128/1979, 7 § 1 mom. 8 punkt.

⁵⁹ Se for eksempel H&H TRENDS, org.nr. 994 731 114 (w2.brreg.no/kunngjoring/hent_en.jsp?kid=20090000482058&sokeverdi=994731114, sist besøkt 15.11.09), som verken bruker forkortelsen *Ltd* eller NUF i filialnavnet. Vi har ikke funnet tilsvarende undersøkelse av foretaksregisteringspraksis i de andre nordiske land. Det at de har et bedre utgangspunkt i mer ryddig lovgivning, gir imidlertid grunn til å håpe at praksisen også er mer skikkelig.

⁶⁰ Jf. LUF 5 a §, DSL § 347 stk. 2 og den finske företags- og organisationsdatalag 244/2001 15 § 3 mom.

⁶¹ Det er kollisjon mellom norsk foretaksregisteringsrett og engelsk selskapsrett her ved at Companies Act Section 240 flg. sterkt begrenser offentliggjøringen av styremedlemmene hjemmedresser, i stedet oppgis normalt en «service address», typisk selskapets adresse. Dette ble innført for å forhindre sjikane, trusler og vold mot styremedlemmer, Davies 2008 s. 379. Norsk rett pålegger derimot at styremedlemmenes «bopel» skal an-

som gjelder».⁶² Disse opplysninger kan utelates dersom de fremgår av registreringslandets foretaksregister og dette er godkjent i Norge.⁶³ I skrivende stund er ingen utenlandske foretaksregister godkjent⁶⁴ – og det er bra, fordi en slik utelatelse sannsynligvis ville være i strid med 11. direktiv.⁶⁵ Når man først har fått informasjonen om det engelske styret, vil dette i våre NUF-er ofte vise seg å være personer bosatt i Norge, noe som forenkler for eksempel forkynnelse i rettsprosesser.

Dersom det engelske aksjeselskapet har valgt et eget «styre» for filialen, eller ansatt en daglig leder for denne, skal opplysninger om dette, samt om de har «rett til å forplikte hovedforetaket ved signatur eller prokura», gis til Foretaksregisteret.⁶⁶

I Enhetsregisteret kreves det også at det skal oppgis en norsk representant «for utenlandsk enhet» dersom slik finnes.⁶⁷ Enhetsregisteret krever at det uansett skal oppgis en kontaktperson for enheten, men forarbeidene tilsier at dette kun er en kontaktperson i forbindelse med registreringen og ikke er en representant som kan forplikte selskapet overfor tredjepersoner og i rettsprosesser, slik 11. direktiv krever.⁶⁸ Slik behandles det også i praksis i Brønnøysundregistrene, og kontaktperson oppgis derfor ikke på NUF-enes blad i Foretaksregisteret.⁶⁹

gis, foretaksregisterloven § 3-8 første ledd nr. 2. Begge varianter er sannsynligvis i samsvar med 11. direktiv, og det er norsk foretaksregisterrett som i utgangspunktet regulerer kravene til registrering av filialen i Norge – innenfor EØS-rettslige rammer.

⁶² Samt om selskapets stiftelsesdokumenter og vedtekter, foretaksregisterloven § 3-8 første ledd nr. 3–4.

⁶³ Av Kongen, jf. foretaksregisterloven § 3-8 annet ledd, delegert til Nærings- og handelsdepartementet ifølge resolusjon 18.12.1987 nr. 963. Forskjellen mellom engelsk og norsk rett når det gjelder krav til styremedlemmenes adresse, se note 61 over, er neppe nok til å hindre anvendelsen av dette unntaket.

⁶⁴ Ifølge e-post fra NHDs juridiske seksjon av 24.11.2009.

⁶⁵ Utelatelse av informasjon fra norsk register kunne tenkes akseptert i et smidig elektronisk system basert på samordning og samarbeid mellom landene, hvor man fra Foretaksregisterets blad på et NUF kunne klikke seg rett videre til opplysninger om *Ltd*-et i det engelske registeret *Companies House*.

⁶⁶ Foretaksregisterloven § 3-8 (8)–(9). Det er med andre ord ikke et krav etter foretaksregisterloven at det skal oppgis permanente representanter for filialen, Ot.prp.nr. 50 (1984–1985) *Lov om registrering av foretak* s. 48. Se tekst til note 76 nedenfor om stillingen i Sverige, Danmark og Finland.

⁶⁷ Enhetsregisterloven § 6 første ledd h).

⁶⁸ Enhetsregisterloven § 5 annet ledd f), og fra merknadene til denne i Ot.prp. nr. 11 (1993–1994) *Enhetsregisteret*, kapittel 6: «I de tilfelle det ikke er ansatt noen daglig leder skal den som er oppnevnt som enhetens kontaktperson eller den som er gitt fullmakt til å opptræ på enhetens vegne utad oppgis» (vår kursivering).

⁶⁹ Ifølge telefonsamtale med ansvarlig saksbehandler i Foretaksregisteret 9.12.2009 (se note 71 nedenfor).

Slik praksis er i skrivende stund, er det ikke umiddelbart opplagt om det er det egentlige styret (i *Ltd*-et) eller et eget «styre» for filialen som oppgis ved oppslag på filialen i Foretaksregisteret.⁷⁰ Etter skriftlig henvendelse for å få avklart registreringspraksis fikk vi opplyst at styret i det engelske selskapet aldri oppgis på NUF-ets blad; det er kun eventuelt «filialstyre» (og eventuell egen daglig leder for filialen) som oppgis.⁷¹ Eventuelle begrensninger i filialstyrets eller filialleders kompetanse registreres ikke.

Ønsker en tredjeperson å få opplyst fra Foretaksregisteret hvem som sitter i *Ltd*-ets styre, må vedkommende ikke bare be om firmaattest, men også vite at man må spesifisere at det ønskes utskrift av innscannede dokumenter fra *Ltd*-et som viser styresammensetningen. Det er vanskelig å forstå at dette skulle være i tråd med foretaksregisterloven, som krever registrering av opplysninger om *Ltd*-ets styre.⁷² Formålet må vel kunne antas å være – her som i 11. direktiv – at opplysninger skal være tilgjengelige for tredjepersoner som har forbindelse med selskapet gjennom dets filial.

Under overskriften *signatur* angis det på NUF-ets blad i Foretaksregisteret kun personer som har signaturrettigheter for hele *Ltd*-et. Foretaksregisteret nekter å registrere personer med kompetanse begrenset til filialen.⁷³

Etter norsk rett kan altså Foretaksregisteret mangle opplysninger om egne NUF-representanter i Norge eller inneholde opplysninger om NUF-representanter som ikke kan forplikte det engelske aksjeselskapet. Etter norsk praksis oppgis kun eventuelle lokale NUF-representanter (med eller uten kompetanse) og ikke det engelske styret. Videre vil opplysninger om eventuelle personer som av det engelske styret er tildelt sig-

⁷⁰ «Styret» står som en hovedoverskrift, som et nytt tema, etter «Opplysninger om foretaket i hjemlandet», se for eksempel oppføringen på H&H TRENDS, org. nr. 994 731 114 (w2.brreg.no/kunngjoring/hent_en.jsp?kid=20090000482058&sokev erdi=994731114, sist besøkt 15.11.09). Ved to telefonhenvendelser til saksbehandler i Foretaksregisteret har vi som forfattere av artikkelen fått motstridende svar: Ved første henvendelse at det alltid er det engelske styret som oppgis. Ved andre henvendelse at det aldri er det og alltid et eget «styre» for filialen som oppgis, og at det da kreves protokoll fra det engelske styret for å oppgi et filialstyre.

⁷¹ I telefonsamtale 9.12.2009 med saksbehandler som av Foretaksregisterets underdirektør i e-post til oss av 30.11.2009 ble utpekt som kontaktperson for å besvare spørsmål om registreringspraksis.

⁷² Foretaksregisterloven § 3-8 nr. 2.

⁷³ Ifølge telefonsamtale med ansvarlig saksbehandler i Foretaksregisteret 9.12.2009.

natur for å binde selskapet med hensyn til dets aktiviteter i filiallandet, bli nektet registrert og dermed ikke være tilgjengelig for tredjeperson.

Alt dette er antagelig i strid med 11. selskapsdirektiv, som krever at det skal fremgå av filiallandets foretaksregister hvem som kan forplikte selskapet og representere det i rettsprosesser i filiallandet.⁷⁴ Dette er viktig for oppnåelse av et sentralt formål for direktivet, nemlig gjennom informasjon i filiallandet å beskytte tredjepersoner som kommer i forbindelse med filialen.⁷⁵ I andre lands rett har dette blitt tolket slik at det skal oppgis en person som har kompetanse til å representere og forplikte selskapet. Således krever svensk, dansk og finsk rett at selskapet skal utnevne en eller flere filialstyrere med kompetanse til å representere det utenlandske foretaket i saker som gjelder filialens virksomhet.⁷⁶ I den svenske loven sies det for eksempel uttrykkelig at fullmakten som den «verkställande direktören» har sin kompetanse i henhold til, skal omfatte «alla frågor, som rör verksamheten i Sverige», og gi vedkommende rett til å «handla på det utländska företagens vägnar samt mottaga stämning för det utländska företaget».⁷⁷

2.3.4 Hva er et «filialstyre»?

Dersom det er oppgitt et eget «styre» for filialen – en konstruksjon som ikke er et selskapsorgan etter loven verken i Norge eller England – er spørsmålet hvilken rettslig stilling det har.⁷⁸ Dersom filialstyret er opp-

⁷⁴ At 11. selskapsdirektiv artikkel 2 (1) (e) annet strekpunkt angir at «grænserne for [de permanente representanters] beføjelser skal opgives», kan neppe leses slik at det er tillatelig at de ikke har kompetanse til å forplikte selskapet overhodet; se også Werlauff 2002 s. 220.

⁷⁵ Slik det fremgår av direktivets fortale (siteret i note 51 over).

⁷⁶ Jf. LUF §§ 8 og 10, DSL § 346 og den finske handelsregisterlagen 129/1979, se § 13 a § 1 mom. 7 punkten. Den finske loven ble endret ved lov 345/2008, slik at den ble i samsvar med direktivet, se RP 20/2008 rd, *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av 6 § i lagen angående rättighet att idka näring och 13 a § i handelsregisterlagen*.

⁷⁷ Jf. 10 § LUF, se Svernlöv 2009 s. 616 som påpeker at forskjellen mellom «verkställande direktören» i et svensk aksjeselskap og i en svensk filial av et utenlandsk aksjeselskap for det første er at i filialen får ledelsen sin kompetanse fra en fullmakt fra foretakets styre, og ikke direkte fra loven, og for det andre at kompetansen er videre: Den omfatter også forhold som i svensk aksjeselskapsrett er forbeholdt styret.

⁷⁸ En variant av dette er regulert i DSL § 346 stk. 2 annet punktum i den danske selskapsloven: «I øvrigt finder lovens bestemmelser om medlemmer af ledelsen med de fornødne afvigelser tilsvarende anvendelse på filialbestyrere.»

nevnt av det engelske styret, vil det avhenge av hva slags kompetanse det egentlige styret har gitt filialstyret. Visse typer saker må imidlertid styrebehandles.⁷⁹ Siden det i våre NUF-er typisk er norske personer som står bak, vil det ofte kunne hende at det er de samme personene som er medlem i det egentlige styret og i filialstyret. Pragmatiske hensyn tilsier at man da ser et vedtak som fattet av det egentlige styret, selv om det betegner seg som styret i NUF-et. Dersom det er angitt andre personer, vil det kunne tenkes at deres kompetanse er begrenset, noe som vil kunne være problematisk overfor tredjepersoner. Etter 11. direktiv skal eventuelle begrensninger i kompetansen til permanente representanter angis i filiallandets register. Norsk foretaksregistreringspraksis innebærer imidlertid at begrensninger i kompetanse ikke angis. Dersom kompetansen er begrenset eller mangler uten at dette fremgår av registeret, er det avklart etter engelsk selskapsrett (som regulerer våre tilfeller) at den som fremtrer som et styremedlem uten å være gyldig oppnevnt som det, vil ha samme rettslige posisjon som styremedlemmer *de jure*.⁸⁰

2.3.5 Hvilken stilling har NUF-ets daglige leder?

Dersom det er angitt en daglig leder i Norge (spesifikt for NUF-et eller generelt for *Ltd*-et), vil denne ha den kompetansen som er gitt fra styret i henhold til engelsk selskapsrett. Etter engelsk selskapsrett vil styret, dersom ikke annet er bestemt i vedtektene, ha vidtgående kompetanse til å delegere videre til den daglige ledelsen.⁸¹ Dersom ikke kompetansebegrensninger fremgår av Foretaksregisteret i samsvar med 11. direktiv, må daglig leder kunne antas å binde selskapet i de fleste sammenhenger overfor tredjeperson. I for eksempel Sverige er rettstilstanden klarere,

⁷⁹ Davies 2008 s. 377.

⁸⁰ Dette følger av rettspraksis og har også en viss støtte i Companies Act Section 250, som definerer «director» slik at det «includes any person occupying the position of director, by whatever name called», se nærmere Davies 2008 s. 483–484. Companies Act Section 157 (5) a) kan også sees som et uttrykk for dette, hvor det bl.a. fremgår at selv om personer under 16 år ikke kan oppnevnes som styremedlemmer, forhindrer ikke det ansvar for en som opererer som styremedlem, selv om vedkommende ikke lovlig vil kunne oppnevnes.

⁸¹ Davies 2008 s. 367 om delegasjonskompetansen etter modellvedtektene i Companies Act: «to such person ... to such an extent ... and on such terms and conditions as they think fit», og s. 377–378 om de begrensede obligatoriske oppgavene for styret, stort sett knyttet til regnskaper og kommunikasjonen med *Companies House*. Våre NUF-er vil typisk bruke modellvedtektene.

med en presis angivelse av innholdet av den omfattende fullmakten som den «verkställande direktören» skal ha etter loven, og som skal sendes inn i original til det svenske foretaksregisteret.⁸²

Dersom noen opptrer som NUF-ets representant uten (tilstrekkelig) delegert kompetanse fra styret, og uten å ha legitimitet gjennom Foretaksregisterets opplysninger, kan det tenkes at det fører til at selskapet likevel blir bundet.⁸³ Det kan imidlertid også bli personlig ansvar for «representanten».⁸⁴

3. Fødsel: Et NUF blir til ...

Det er svært enkelt å få opprettet et NUF. Norge kommer svært godt ut av en undersøkelse gjort på oppdrag fra EU-kommisjonen for å se hvor enkelt det er å benytte seg av etableringsfriheten.⁸⁵ Undersøkelsen kartla tidsbruk, direkte kostnader og selve gjennomføringen av prosessen med å registrere et *Ltd* i England og så en filial i det aktuelle landet.⁸⁶ Med tanke på den mye høyere forekomsten av *Centros*-filialer i Norge i forhold til de andre nordiske land, er det interessant å merke seg at Norge både kostnadmessig og tidsmessig kommer veldig mye bedre ut av undersøkelsen enn Sverige, som var det eneste andre nordiske landet med i undersøkelsen.⁸⁷

Det finnes en rekke tilbydere i Norge som ordner alt det praktiske med registrering av et aksjeselskap (*Ltd*) i England, med så lite som ett engelsk pund i aksjekapital, og som raskt og effektivt gjør klar skjemaene som må sendes til Brønnøysundregistrene for å få registrert den norske

⁸² LUF § 10, se nærmere Svernlöv 2009 s. 616–619, og se tekst til note 76 over.

⁸³ Dette vil kunne være i samsvar med den begrensede regulering av spørsmålet i første selskapsdirektiv artikkel 9 (Første Rådskdirektiv 68/151/EEC av 9.3.1968) når det bygger på manglende kompetanse hos det organet som utstedte fullmakten, som tillater unntak for ond tro hos tredjeperson, se Svernlöv 2009 s. 618. Når det gjelder overskridelse av fullmakten, sml. for norsk rett Hov 2009 s. 184 om «toleransefullmakt», se også Svernlöv 2009 s. 618.

⁸⁴ Se også punkt 5.2 om mulig personlig ansvar for den som bare tilsynelatende representerer et NUF.

⁸⁵ Becht 2009.

⁸⁶ *Ibid.* s. 177, som gir en oversikt over resultatet for landene som var med i undersøkelsen, det vil si Østerrike, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Nederland, Norge, Polen og Sverige. Se også *ibid.* s. 176, hvor undersøkelsesmetoden er forklart.

⁸⁷ *Ibid.*

filialen av det engelske selskapet.⁸⁸ De tilbyr ofte også kontoradressen som behøves i England,⁸⁹ samt oppfølging av denne. Dermed er vår norske entreprenør klar til å drive virksomhet med noen av fordelene som følger med å være et aksjeselskap, og uten å måtte oppfylle norske krav til bl.a. aksjekapital – men også med mulige ulemper knyttet til å være underlagt et annet lands rett.⁹⁰

Dersom Brønnøysundregistrene likevel skulle nekte vår norske entreprenør å registrere filialen, eller stille tilleggskrav om dokumentasjon eller annet, er dette et spørsmål som reguleres av norsk rett så langt det gjelder vilkår for å få registrert filialen – men av engelsk rett dersom det gjelder spørsmål om gyldigheten av opprettelsen av *Ltd*-et. Et vesentlig aspekt av norsk rett i denne forbindelse er de EØS-rettslige krav som følger av den frie etableringsrett, slik utlagt av EU-domstolen i *Centros* og *Inspire Art*.⁹¹ Det norske selskapsregisteret må anerkjenne det engelske selskapet og engelsk retts definisjon av hva som er et gyldig stiftet *Ltd*, og kan heller ikke stille krav om at filialen skal være en virkelig filial, og ikke bare en juridisk konstruksjon i den forstand at det skal være drift i det engelske selskapet i England (eller annetsteds utenfor Norges grenser).

Gebyret som tas for å registrere et norsk NUF, er betydelig lavere enn det er for et norsk aksjeselskap, og derfor uproblematisk etter EØS-retten.⁹²

Oppstår det tvist mellom NUF-medhjelperen og vår norske entreprenør, vil det normalt være et norsk kontraktsrettslig forhold – som vi ikke følger nærmere her.

⁸⁸ Dette har den ene forfatteren av artikkelen personlig erfaring med, som norsk rapportør i eksperimentet omtalt i artikkelen i note 85 over.

⁸⁹ Uttrykket «postkasseselskap» brukes ofte om disse NUF-ene. Det er dekkende i den forstand at det ikke er virksomhet i England. Kravet til «registered office» i den engelske Companies Act Section 86 innebærer imidlertid at det må være en gateadresse – et selskap med kun postboksadresse risikerer å bli nektet registrering; Zangenberg 2009 s. 31.

⁹⁰ Se også om NUF-entreprenører som møter «skepsis, både hos banker og regnskapsførere. Årsaken er at selskapsformen har fått et frynsete rykte», «Råsalg av norske London-adresser», *Aftenposten*, 22. februar 2009.

⁹¹ *Centros*, sak C-212/97 [1999] ECR I-1459 og *Inspire Art*, sak C-167/01 [2003] ECR I-10155.

⁹² Det er tilsvarende som norsk enkeltpersonforetak, slik at det også for NUF-er av utenlandske foretak tilsvarende våre enkeltpersonforetak vil være EØS-uproblematisk (se www.brreg.no/reg_gebyrer/ – sist besøkt 21.12.2009). SSBs krav om registrering av underenheter av registrert norsk foretak, som er gebyrfritt, er neppe sammenlignbart med registrering av NUF-er. Til sammenligning koster registrering av en filial i Sverige omtrent det samme som registrering av et svensk aktiebolag (takk til Carl Svernlöv for opplysningen).

4. Utvalgte områder fra et NUFs liv

4.1 Selskapsbeslutninger, styrets plikter og eventuelt erstatningsansvar

Som vi alt har fastslått over: NUF-et er en del av det engelske selskapet, og selskapsforholdet reguleres av engelsk selskapsrett.⁹³ Spørsmål om *Ltd*-et er gyldig stiftet, og spørsmål om hvem som har kompetanse til å forplikte og representere det engelske selskapet, er allerede nevnt som eksempler. Andre spørsmål i selskapets drift gjelder også det selskapsrettslige forholdet: Praktisk viktig er spørsmål om hva som skal til for at selskapet har fattet et gyldig vedtak (for eksempel en beslutning om vedtektsendring eller utdeling av utbytte fra selskapet).

Selskapsledelsen er ansvarlig for å overholde gjeldende lovgivning i filiallandet som er relevant for virksomheten. Det påligger selskapsledelsen å sikre at selskapet for eksempel etterlever den til enhver tid gjeldende arbeids-, regnskaps- og revisjonslovgivningen i filiallandet.⁹⁴

Vår norske entreprenør som driver virksomhet gjennom et NUF, og som i praksis ofte er både eneaksjonær, styret og daglig leder i det engelske selskapet, kan bli ilagt erstatningsansvar for brudd på plikter som følger av det selskapsrettslige forholdet. Det selskapsrettslige erstatningsansvaret vurderes normalt etter engelske regler om ledelsens erstatningsansvar,⁹⁵ selv om norske domstoler er verneting i saken. På grunn av norske entreprenørers manglende kunnskap om engelsk rett kan dennes rettsstilling bli lite forutberegnelig.

Spørsmål om selskapsledelsens erstatningsansvar for brudd på plikter som følger av det selskapsrettslige forholdet kompliseres når spørsmålet oppstår i forbindelse med selskapets konkurs.⁹⁶ I en slik situasjon er

⁹³ Dette skal fremgå av Foretaksregisteret, jf. foretaksregisterloven § 3-8 første ledd nr. 5 hvor det fremgår at det skal angis hvilket lands rett som regulerer forholdet og hvilket utenlandsk foretaksregister foretaket ligger under. Vi har imidlertid innhentet to firmaattester for NUF, og det fremgår bare av den ene at engelsk rett er selskapsstatutt.

⁹⁴ Se også Werlauff 2002 s. 217, og se nærmere punkt 4.3, 4.4 og 4.5 nedenfor.

⁹⁵ Dette er utgangspunktet. Det vil imidlertid kunne tenkes at de erstatningsrettslige spørsmålene splittes opp når det gjelder rettsvalg, slik at ikke alle behandles etter samme lands rett. Dette forfølger vi ikke videre her.

⁹⁶ For behandlingen av erstatningskrav mot selskapet eller de involvert med andre grunnlag – kontraktsrettslig, arbeidsrettslig, erstatningsrettslig, se nedenfor punkt 4.2, 4.3 og 4.4.

norsk rett konkursstatutt,⁹⁷ mens selskapsrettslige spørsmål i forbindelse med konkursen reguleres av engelsk selskapsrett. Spørsmålet om kvalifikasjon kommer således på spissen fordi reglene om selskapsledelsens ansvar i konkurs i engelsk rett er en del av konkurslovgivningen (jf. for eksempel reglene om ledelsens ansvar for såkalt *wrongful trading*⁹⁸), men etter norsk rett er en del av selskapsretten.⁹⁹ Siden kvalifikasjon skal skje etter domstollandets regler (som ved konkurs for våre NUF-er normalt vil si norsk rett),¹⁰⁰ følger det likevel av kvalifikasjonsreglene at selskapsledelsens ansvar skal vurderes etter de engelske reglene om *wrongful trading* fordi ansvaret etter norsk rett kvalifiseres som selskapsrett. Situasjonen illustrerer kvalifikasjonsreglenes funksjon, som er å forhindre at enkeltspørsmål i forbindelse med grenseoverskridende tvister havner i et rettsvakuum og dermed uten rettslig regulering.

Våre synspunkter om selskapsledelsens erstatningsansvar i forbindelse med konkurs i et engelsk selskap som driver virksomhet i Norge gjennom et NUF, avviker tilsynelatende fra *Dotevalls* oppfatning om det tilsvarende spørsmålet i svensk rett. *Dotevall* legger således til grunn at når svensk konkursrett regulerer konkurs i et *Ltd*, og engelsk selskapsrett regulerer de selskapsrettslige spørsmålene i forbindelse med konkursen, utelukker dette anvendelsen av både svenske selskapsrettslige regler om ledelsens erstatningsansvar og engelske regler om *wrongful trading*.¹⁰¹ Forfatteren konkluderer på det grunnlag at virksomhetsutøvelse gjennom filial av et utenlandsk selskap svekker kreditorbeskyttelsen.¹⁰² Dette er i så fall det eneste punktet hvor norsk rett ser ut til å ha en mer hensiktsmessig regulering av et filialspørsmål enn retten i et av våre nordiske naboland.

Når det gjelder verneting, er hovedregelen i saker som angår selskapsforholdet at det er valgfritt om slike saker bringes inn for norske eller engelske domstoler.¹⁰³ Fullbyrdelsesreglene gjør det likevel ofte hensikts-

⁹⁷ Punkt 5.3 nedenfor.

⁹⁸ The Insolvency Act Section 214. Bestemmelsen pålegger styremedlemmene personlig erstatningsansvar for uaktsom drift av selskapet for selskapskreditorenes regning, se Aarum 1994 s. 487.

⁹⁹ Jf. lov om aksjeselskaper av 13.6.1997 nr. 44 og lov om allmennaksjeselskaper av 13.6.1997 nr. 45 §§ 6-12 jf. 3-5.

¹⁰⁰ Konkurs i våre typer NUF vil normalt bli åpnet i Norge, se punkt 5.3 nedenfor.

¹⁰¹ *Dotevall* 2008 side 82.

¹⁰² *Dotevall* 2008 side 83.

¹⁰³ LUG artikkel 2 nr. 1 jf. artikkel 60 nr. 1 bokstav. LUG artikkel 60 nr. 1 bokstav c innebærer en endring i forhold til Luganokonvensjonen 1988 artikkel 53 som gikk ut på

messig å anlegge sak for en norsk domstol fordi selskapets representanter og aktiva befinner seg i Norge.¹⁰⁴ Engelske domstoler har imidlertid enekompetanse til å behandle «saker om gyldigheten, ugyldigheten eller oppløsningen av selskaper».¹⁰⁵

4.2 Kontraktsinngåelser

Når vår norske entreprenør skal drive virksomhet, vil hun typisk kunne ha behov for å leie et lokale, inngå avtaler med leverandører, ta opp et banklån eller opprette en kassekreditt og selge varer og tjenester til kunder. Alle disse forholdene innebærer en eller annen form for kontrakt. Flere spørsmål kan oppstå i forbindelse med disse kontraktsforholdene. NUF-et, som ikke er et selvstendig rettssubjekt, kan ikke inngå avtaler. Det kan derimot det engelske selskapet. Hvem kan forplikte det engelske selskapet, og på hvilken måte kan det gjøres? Dette er selskapsrettslige spørsmål om kompetanse og representasjon, og de avgjøres etter engelsk selskapsrett. Avgjørende vil da i praksis bli om det er klarlagt hvem som er selskapets representanter i Norge, og om de har kompetanse (eller er legitimert) til å inngå avtaler.¹⁰⁶

Hvilket lands rett regulerer kontraktsforholdet for øvrig? Utgangspunktet for rettsvalg i kontrakter er at kontraktspartene fritt kan velge hvilket lands rett som skal regulere kontrakten (partsautonomi).¹⁰⁷ I kontrakter som inngås av et av våre NUF-er må vi kunne anta at partene typisk ikke foretar et uttrykkelig rettsvalg.¹⁰⁸ Kontraktsforholdet regule-

at selskapet skulle saksøkes i «setlandet». Ut fra bestemmelsen der var det nærliggende å legge til grunn at engelske domstoler var vernet i saker om det selskapsrettslige forholdet i engelskregistrerte selskaper.

¹⁰⁴ Se nærmere Gomard 2008 s. 764.

¹⁰⁵ LUG artikkel 22 nr. 2.

¹⁰⁶ Se punkt 2.3 over.

¹⁰⁷ Se Moss 2007 s. 681, og Moss 2009 s. 73. Regelen er uttrykkelig lovfestet i lov av 3. april 1964 nr. 1 om mellomfolkeleg-privatretslege reglar for lausøyrekjøp (kjøpslovsloven) § 3 og EUs Rådsforordning nr. 593/2008 av 17. juni 2008 om rettsvalg for forpliktelser som springer ut av kontrakt (Roma I) artikkel 3. Forordningen er ikke åpen for land utenfor EU, og gjelder derfor ikke i saker som behandles av norske domstoler. Dersom sak med tilknytning til et *Ltd* anlegges for engelske domstoler, gjelder på den annen side forordningen direkte – som den da selvfølgelig også gjør for våre nordiske naboland.

¹⁰⁸ Eventuelt at dette reguleres av rettsvalget i standardvilkår som vedtas av tredjeperson uten å være klar over rettsvalget.

res da normalt av norsk rett, fordi det er her selgers forretningssted er.¹⁰⁹ Norsk rett vil derfor som hovedregel være bakgrunnsrett for kontraktene, og norske domstoler vanligvis verneting ved eventuelle tvister.¹¹⁰ Foreldelse av kontraktsforpliktelser kvalifiseres som en del av den materielle kontraktsretten både etter norske og engelske rettsvalgsregler.¹¹¹ Norske foreldelsesregler gjelder derfor når norske domstoler behandler en tvist med tilknytning til et NUF.

4.3 NUF som arbeidsgiver?

Våre NUF-er er ofte brukt som alternativ til norsk enkeltpersonsforetak (med personlig ansvar),¹¹² slik at det kun er én person som arbeider i virksomheten. Dersom vår entreprenør arbeider mer enn fire timer i gjennomsnitt i uken, skal hun registreres som arbeidstaker i virksomheten (og *Ltd*-et som arbeidsgiver),¹¹³ noe som også kan ha praktiske konsekvenser, for eksempel ved sykdom.¹¹⁴ For NUF-innehavere som ønsker å (eller må) være arbeidstakere, er det rettslige spørsmålet først og fremst hvordan dette formelt ordnes riktig. Imidlertid er det også et ikke ubetydelig antall personer som er ansatt ut over innehaveren – ifølge Statistisk Sentralbyrå er det innmeldt ansatte i nær 2 000 av i alt 8 500 slike NUF-er, med i alt vel 6 000 ansatte.¹¹⁵ Dette reiser en rekke spørsmål.

Et første spørsmål er hvem det er som gyldig kan ansette de som skal arbeide i NUF-et. Videre reises spørsmål om hva som skal til for at gyldig arbeidskontrakt skal være inngått med *Ltd*-et; hva som kan avtales mellom partene på en slik måte at de er bundet, og hva som er den rettslige

¹⁰⁹ Dette er uttrykkelig slått fast i kjøpslovsloven § 4 annet punktum og Roma I artikkel 4 (1) jf. artikkel 19 (2). Se Moss 2007 s. 692, Moss 2009 s. 73 og Gaarder 2000 s. 239.

¹¹⁰ LUG artikkel 5 nr. 5 og tvisteloven § 4-4 tredje ledd annet punktum.

¹¹¹ Røed 2004 s. 89, Thue 2002 s. 169 og Fawcett 2008 s. 81.

¹¹² Eller norske «en-persons» aksjeselskaper.

¹¹³ Jf. forskrift om arbeidsgiver- og arbeidstagerregister § 4 jf. 5 (2) første ledd.

¹¹⁴ Fokuset i markedsføringen av NUF-alternativet har ofte vært på den ekstremt lave aksjekapitalen samt lempeligere revisjonsregler, se punkt 4.5.2 nedenfor, men fordelene ved å være ansatt har også etter hvert kommet frem i media, Statistisk Sentralbyrå 2008 s. 6.

¹¹⁵ Statistisk Sentralbyrå 2008 s. 5. Det indikeres også at det foreligger en underreportering av ansatte, *l.c.* s. 6.

rammen om arbeidsforholdet videre. NUF-et er ikke et eget rettssubjekt, og det er i utgangspunktet derfor *Ltd*-et som vedkommende ansettes i, og som blir arbeidsgiver.¹¹⁶ Siden arbeidsgiveren i dette ellers norske forholdet er et engelsk selskap, må vi ta stilling til rettsvalgsspørsmålet.

For det første, vedrørende hvem som gyldig kan ansette en person i *Ltd*-et, er dette et spørsmål om hvem det er som kan forplikte *Ltd*-et, eventuelt er legitimert til å gjøre det. Dette kvalifiseres som selskapsrett, og det vil da fortsatt være engelsk selskapsrett som regulerer spørsmålet. Som vi så over, har styret vidtgående myndighet til å delegere videre til daglig leder for *Ltd*-et og til en egen daglig leder for NUF-et. Dersom så ikke er gjort, og ansettelsesavtale inngås med en person som ikke har formell kompetanse til å binde *Ltd*-et, kan det engelske foretaket likevel bli ansett bundet, dersom vedkommende var legitimert.¹¹⁷ I motsatt fall kan den som fremtrer som NUF-ets norske representant, bli ansett personlig ansvarlig som arbeidsgiver, både med tanke på skatter og avgifter og med tanke på det arbeids- og erstatningsrettslige arbeidsgiveransvaret. Og i sistnevnte fall er vi over i et rent norsk forhold.

Hvis vi i det videre holder oss til *Ltd*-et som arbeidsgiver, vil det normalt være slik at norsk arbeids- og kontraktsrett regulerer forholdet for de som skal arbeide i våre NUF-er, dersom ikke annet er rettsgyldig avtalt mellom partene. I hvor stor grad det er mulig å velge at et annet lands rett skal gjelde for et arbeidsforhold i Norge som har en viss tilknytning til utlandet, er omdiskutert,¹¹⁸ i hvert fall for annet enn de helt kortvarige forhold.¹¹⁹ Utgangspunktet er at typisk offentligrettslige regler i hvert fall ikke kan velges bort, slik som bestemmelser om helse, miljø og sikkerhet og andre verneregler, inkludert arbeidstidsregler. Det-

¹¹⁶ Nærmere bestemt i det engelske foretakets norske filial, som, for å oppfylle behovet som offentlige myndigheter (NAV og Statistisk sentralbyrå) har for å holde oversikt, skal registreres som en egen virksomhet i enheten, jf. forskrift om arbeidsgiver- og arbeidstagerregister § 4 (1) første ledd annet punktum.

¹¹⁷ Se nærmere over i punkt 2.3.

¹¹⁸ Se bl.a. Hjort 2009 s. 61–62.

¹¹⁹ Se Rt. 1985 s. 1319. Gaarder 2000 s. 253–254 tolker denne avgjørelsen slik at det ikke er rom for partsautonomi i arbeidsrett. Når det gjelder de kortvarige arbeidsforhold, er det nå slik at om *Ltd*-et sender ansatte til Norge for kortere oppdrag, vil det normalt være regulert av Europaparlaments- og Rådsdirektiv 96/71/EF av 16.12.1996 om utsending av arbeidstakere i forbindelse med tjenesteyting, EØS-tillegget nr. 48/1998/s. 261. Dette behandles ikke nærmere her.

te vil normalt være de reglene som er preseptoriske i norsk rett.¹²⁰ For det som kan kalles privatrettslige regler, om inngåelse av arbeidsavtalen og arbeidsplikstens innhold, kan det argumenteres for at det skal være større åpning.¹²¹ Vi forfølger ikke dette nærmere her, da arbeidsforholdet i våre NUF-er, hvor hele virksomheten foregår i Norge, typisk vil ha en så svak tilknytning til England at det neppe vil være rom for å velge bort norsk rett i det hele tatt. De rettssspørsmål som kvalifiseres som arbeidsrettslige, vil derfor i vår type sak normalt alltid være underlagt norsk arbeidsrett.

Norsk rett vil derfor gjelde bl.a. for spørsmålet om det er inngått gyldig arbeidsavtale, for den ansattes plikter og rettigheter og for arbeidsgivers posisjon og ansvar. Etter norsk rett skal det i utgangspunktet inngås skriftlig arbeidsavtale.¹²² Arbeidsgivers identitet skal også presiseres i arbeidsavtalen.¹²³ Dette er en ordensforskrift, slik at manglende skriftlig arbeidsavtale ikke uten videre gjør at det ikke er etablert et ansettelsesforhold.¹²⁴ Foreligger det

¹²⁰ Dette er i samsvar med rettsvalgsregelen i Roma I artikkel 8 (1), som har partsautonomi som utgangspunkt, med den begrensning at arbeidstakeren ikke skal miste den beskyttelse som preseptoriske regler i det aktuelle landet ville gi vedkommende. Roma I er som nevnt ikke en del av EØS-avtalen, men det er gode argumenter for at vår ulovfestede norske rettsvalgsregel bør være i samsvar med Roma I, som gjelder for våre nordiske naboer og andre europeiske land, jf. Rt. 2009 s. 1537 avsnitt 33–34 og Moss 2009. I de sakene som kommer opp for engelsk domstol, vil Roma I være direkte anvendelig.

¹²¹ Hjort 2009 s. 53–54. Grensen mellom hva som er privatrett og hva som er offentlig rett er ikke klar. Det man nok i hvert fall kan si, er at det vil være adgang til å velge at et annet lands rett skal regulere de forhold hvor det er tillatt også i et norsk internt forhold å avtale ordninger som avviker fra lovens. Dette er i samsvar med Roma I artikkel 8 (1), se note 120 over. Selv om partene gyldig har valgt et annet lands rett, vil det kunne være norske internasjonalt preseptoriske regler i arbeidsretten som får anvendelse, se også Roma I artikkel 9. For en detaljert drøftelse av dette, se Hjort 2009 som på s. 151–160 indikerer at dette kan gjelde oppsigelsesregler, ferieregler, forenings- og forhandlingsrett og visse regler i arbeidsforhold som har karakter av menneskerettigheter, slik som forbud mot diskriminering, barnarbeid og tvangsarbeid og beskyttelse av personopplysninger og privatlivets fred. Ofte vil det nok være sammenfall mellom internt preseptoriske regler (som ikke kan fravikes ved avtale i rent norsk forhold) og internasjonalt preseptoriske regler (som vil gjelde selv om man for øvrig har inngått gyldig rettsvalgsavtale om at et annet lands rett regulerer forholdet), slik at internasjonalt preseptoriske regler ikke får særlig selvstendig betydning i arbeidsrettslige forhold.

¹²² Arbeidsmiljøloven § 14-5.

¹²³ Arbeidsmiljøloven § 14-6.

¹²⁴ Det kan derimot føre til at avtalen tolkes i arbeidsgivers disfavør (fordi arbeidsgiver er pliktsubjekt), se for eksempel Rt. 2004 s. 53. Også hvor partene har avtalt at det ikke foreligger et ansettelsesforhold, vil domstolene kunne skjære gjennom og anse et ansettelsesforhold som etablert, se LE-2009-34875 Eidsivating lagmannsrett og omtalen av denne i «Vant frem som "ansatt"», *Aftenposten*, 13.9.2009.

en skriftlig arbeidsavtale som angir at NUF-et er arbeidsgiver, undertegnet av person som er kompetent eller legitimert til å forplikte det engelske selskapet, vil det normalt være grunnlag nok til å si at vedkommende er ansatt i det engelske selskapet, med den norske filialen som arbeidssted.

Spesielt siden de ansatte arbeider i en filial av et utenlandsk foretak, er spørsmålet om hvem som representerer selskapet som arbeidsgiver relevant. Også her er styret i *Ltd*-et utgangspunktet. Arbeidsmiljøloven likestiller arbeidsgivers stedlige representant med arbeidsgiver.¹²⁵ En norsk NUF-leder vil dermed kunne bli likestilt med arbeidsgiver. Dette vil kunne ha betydning når det gjelder den praktiske gjennomføringen av arbeidsrettslige krav, for eksempel pålegg ved Arbeidstilsynets inspeksjon i en virksomhet. Det vil også kunne ha betydning for det arbeidsrettslige straff- og erstatningsansvaret. NUF-entreprenøren kan med andre ord bli holdt personlig ansvarlig for brudd på de plikter arbeidsmiljøloven pålegger arbeidsgiver.¹²⁶

I utgangspunktet er det altså det engelske selskapet, med styret som øverste representant, som har arbeidsgiveransvaret, både arbeidsrettslig og erstatningsrettslig, mens daglig leder for NUF-et vil bli ansett for å være arbeidsgivers stedlige representant. I visse tilfeller vil likevel NUF-lederen kunne bli gjort personlig ansvarlig.

En spesiell variant hvor NUF-entreprenøren unntaksvise vil kunne tenkes å være ansvarlig for den ansatte utenfor det engelske selskapet, er hvor NUF-entreprenøren er involvert i flere virksomheter, og den ansatte blir sagt opp med den begrunnelse at det ikke lenger er nok oppdrag til det engelske selskapet.¹²⁷ Ved vurderingen av om det finnes annet egnet arbeid i virksomheten.¹²⁸ vil det kunne oppstå tilfeller hvor den ansatte har krav på at NUF-lederens forskjellige virksomheter skal vurderes under ett.¹²⁹ Dette forfølger vi ikke videre her.

¹²⁵ Arbeidsmiljøloven § 1-8: Lovens krav til arbeidsgiver gjelder «tilsvarende for den som i arbeidsgivers sted leder virksomheten».

¹²⁶ Se for eksempel Rt. 1990 s. 419. Se også arbeidsmiljøloven § 19-1 hvor straffansvaret er eksplisitt uttalt for arbeidsgivers stedlige representant.

¹²⁷ Og selvfølgelig vil NUF-entreprenøren være ansvarlig der hvor arbeidstakeren regnes for å være ansatt hos denne NUF-entreprenør personlig, slik vi nevnte over. Her forutsetter vi imidlertid som nevnt at arbeidstakeren er ansatt i *Ltd*-et. Se for øvrig også nedenfor i punkt 5.2 hvor vi behandler situasjonen hvor *Ltd*-et er slettet, slik at NUF-et ikke lenger er en filial av et registrert utenlandsk foretak.

¹²⁸ Jf. arbeidsmiljøloven § 15-7 (2).

¹²⁹ Selv om hovedregelen etter arbeidsmiljøloven § 15-7 er at det er overfor den enkelte virksomhet – normalt det enkelte selskap – at arbeidstageren har rettigheter. Unntak er

Vernetting for tvister mellom arbeidstaker og arbeidsgiver vil normalt være i Norge, og den ansatte vil i hvert fall alltid kunne velge å anlegge sak her.¹³⁰

4.4 Erstatningskrav (og andre sanksjonsmuligheter)

Som antydnet innledningsvis, kan det kanskje være en overvekt av våre typer NUF-er hvor forretningsideen eller -evnen ikke er den beste, eller hvor det rett og slett er snakk om svindelhensikter. Uansett årsak kan det oppstå situasjoner hvor noen har et udekket krav mot det engelske selskapet som selskapet ikke ser ut til å ville (eller kunne) betale. Det kan være leverandøren som ikke får betalt, den ansatte som ikke får lønn, eller tredjeperson (uten kontraktsforhold med selskapet) som har et erstatningskrav mot selskapet. For selskaper som kun har virksomhet i Norge, vil det i alle tre eksemplene normalt være norsk rett som regulerer forholdet – enten det er kontraktsrettslig,¹³¹ arbeidsrettslig¹³² eller snakk om erstatning utenfor kontrakt.¹³³ Vernetting vil normalt være i Norge.¹³⁴

Det kan imidlertid være aktuelt ikke bare å saksøke selskapet. Spørsmål om personlig ansvar, enten alene eller som et solidarisk ansvar med selskapet, vil kunne oppstå for den som leder NUF-et. Å gå på NUF-entreprenøren vil kunne være praktisk der hvor det engelske selskapet ikke er søkegodt. Mulighetene er imidlertid begrensede så lenge det engelske selskapet består og virksomheten drives i regi av filialen.¹³⁵ Dersom vår NUF-entreprenør både er daglig leder for NUF-et og aksjonær i *Ltd*-et, kunne det tenkes å bli snakk om selskapsrettslig gjennomskjæring slik at aksjonæren blir personlig ansvarlig. I våre saker vil denne delen av spørsmålet normalt bli avgjort etter engelsk rett (siden det er et sel-

dog mulig, se Rt. 1990 s. 1126 og Rt. 1993 s. 345 (begge om mor- og datterselskaper), se også Rt. 1985 s. 941 (ansvaret for arbeidsmiljøet ble lagt på flere bedrifter i en «paraplyorganisasjon»). Sml. arbeidsmiljøloven § 15-3 (6) om beregning av oppsigelsesfrister.

¹³⁰ Jf. tvisteloven § 4-5 (3) og §§ 4-5 (2) og 4-4, og LUG artikkel 20 (1).

¹³¹ Se punkt 4.2 over.

¹³² Se punkt 4.3 over.

¹³³ Hvor det normalt er skadestedets rett (*lex loci damni*) som gjelder, Moss 2009 s. 80. Regelen er uttrykkelig lovfestet i EUs Rådsforordning om rettsvalgsregler for forpliktelses utenfor kontrakt (Roma II-forordningen) artikkel 4 (1), og bør være det alminnelige utgangspunktet også i norsk rett; i denne retningen også Moss 2009 s. 83 jf. s. 80.

¹³⁴ LUG artikkel 5 femte ledd.

¹³⁵ Annerledes ved insolvens: Se kort om *wrongful trading* i punkt 4.1 over.

skapsrettslig spørsmål). Der er det – som i norsk rett – nesten ikke mulig å få gjennomslag for slik *piercing of the corporate veil*, heller ikke i det underkapitaliserte selskapet med kun én aksjonær,¹³⁶ som de selskapene vi her behandler fort vil kunne være. Et styremedlem i *Ltd*-et, som vår NUF-entreprenør også ofte vil være, vil imidlertid kunne holdes personlig ansvarlig, men normalt da bare ved søksmål anlagt av selskapet eller av aksjonær i selskapet. Dette vil også gjelde dersom vår NUF-entreprenør opptrer som styremedlem (uten å være det).¹³⁷ Ut over slike tilfeller er det neppe rom for ansvar for aksjonæren etter engelsk selskapsrett.¹³⁸

Engelsk selskapsretts svært snevre muligheter for gjennomskjæring begrunnes med at tilfeller hvor det virkelig er behov for dette, vil kunne rammes av bestemmelsene om *fraudulent trading*.¹³⁹ Etter engelsk rett er det straffbart å drive et selskap med hensikt å bedra kreditorene eller andre, og enhver som medvirker til dette, kan i prinsippet straffes med bøter eller fengsel.¹⁴⁰ Som engelsk straffere rett¹⁴¹ vil dette ikke bli anvendt av norske domstoler.¹⁴² Muligens vil vår norske NUF-entreprenør kunne dømmes for slikt misbruk av engelsk selskap i svindel-hensikt for engelsk domstol. Norsk strafferett har imidlertid også bestemmelser som vil kunne ramme slike tilfeller, både når det gjelder unnløstelse av å begjære konkurs og de rene bedrageritilfellene.¹⁴³

4.5 Regnskap, revisjon og skatt

4.5.1 Rettsvalg og verneting

Som tidligere nevnt vil de offentligrettslige plikter, derunder regnskaps- og revisjonsplikt og skatteplikt for den norske virksomheten drevet gjennom filialen, være regulert av norsk rett. Likeledes vil det være verneting i Norge.¹⁴⁴ Dette betyr selvfølgelig ikke at EØS-rett ikke er en del av

¹³⁶ Se Davies 2008 s. 193 flg., spesielt s. 209, og Andenæs 2006 s. 39–41.

¹³⁷ Se over, punkt 2.3.4.

¹³⁸ Derimot kan det være forskjellige erstatningsrettslige grunnlag utenfor selskapsretten som vil kunne være aktuelle, dersom NUF-entreprenøren har gått frem på en tilstrekkelig culpøs måte. Til sammenligning vil i norsk rett slike spørsmål gjerne bli avgjort basert på det alminnelige uaktsomhetsansvaret for aksjonærer, jf. aksjelovens § 17-1, se Andenæs 2006 s. 39 og kapittel 48.

¹³⁹ Davies 2008 s. 209 og s. 215 flg., og Companies Act Section 993.

¹⁴⁰ Companies Act Section 993.

¹⁴¹ Som det må kvalifiseres som, selv om det står i selskapslovgivningen.

¹⁴² Se også straffeloven § 12.

¹⁴³ Straffeloven §§ 284, 287 og kapittel 26.

¹⁴⁴ Tvisteloven § 4-4 (3) annet punktum.

bildet. Deler av regnskapsretten er for eksempel harmonisert gjennom EUs sekundærlovgivning (som er innlemmet i EØS-avtalen). Det nærmere omfanget av de krav som kan stilles til filialen vil være regulert dels på direktivnivå og dels må de norske pliktene stå seg på generelt EØS-rettslig grunnlag, det vil si ikke være en restriksjon på fri bevegelse av kapital eller den frie etableringsrett.

Dette betyr heller ikke at *Ltd*-et som sådan ikke vil ha offentligrettslige plikter også i England. Det har det. De reguleres av engelsk rett, og verneting vil også være i England.¹⁴⁵

4.5.2 Revisjonsplikt eller ikke revisjonsplikt

– *det er ikke det eneste spørsmålet ...*

To fordeler har spesielt vært fremhevet i media (og i NUF-markedsføringen) ved NUF-alternativet: Kun ett engelsk pund i aksjekapital og null revisjonsplikt for små virksomheter. Etter revisorloven er alle aksjeselskap revisjonspliktige, mens et NUF kun er revisjonspliktig ved omsetning over fem millioner kroner,¹⁴⁶ noe som har ført til stor debatt. Spørsmålet om norske aksjeselskaper og NUF-er av utenlandske aksjeselskaper skal likestilles, er til utredning i Finansdepartementet.¹⁴⁷ Norge regnes i europeisk sammenheng for å være spesielt streng i kravet om revisjonsplikt for alle aksjeselskap uansett omsetning.¹⁴⁸ I EU er det visstnok kun Sverige som har revisjonsplikt for alle aksjeselskaper, og der foreligger det nå et lovforslag om opphevelse av revisjonsplikten for små aksjeselskaper.¹⁴⁹ Den norske diskusjonen har både dreid seg om å

¹⁴⁵ Bl.a. rapporteringspliktene i henhold til Companies Act del 15.

¹⁴⁶ Lov 15.1.1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven) § 2-1, som i annet ledd bestemmer at revisjonsplikt kun gjelder ved driftsinntekter på over fem millioner kroner. Unntak fra dette og altså full revisjonsplikt uansett omsetning er gjort senere i annet ledd for bl.a. aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper. Etter ordlyden er det ikke opplagt at dette ikke skal gjelde for filialer av utenlandske foretak som tilsvarer våre aksjeselskap, og spørsmålet kan ikke sees å være berørt i forarbeidene. Det regnes imidlertid som sikkert at et NUF ikke faller inn under unntaket, og derfor har begrenset revisjonsplikt. Denne forståelsen bekreftes av NOU 2008: 12 *Revisjonsplikt for små foretak* (pdf-versjonen på regjeringen.no), s. 22.

¹⁴⁷ Se NOU 2008: 12, spesielt kapittel 7.3.5.

¹⁴⁸ Zangenberg 2009 s. 19, og NOU 2008: 12, kapittel 1.

¹⁴⁹ Se NHOs pressemelding av 26.3.2010: «Svenskene slipper revisjon» (www.nho.no/forenkling/svenskene-dropper-revisjon-article21894-594.html, sist besøkt 13.4.2010), hvor det svenske lovforslaget kan lastes ned.

avskaffe revisjonsplikt for AS-er med under 5 millioner i omsetning,¹⁵⁰ og om å innføre revisjonsplikt for alle NUF-er.¹⁵¹

Når det gjelder revisjonsplikt, bør en eventuell lovendring skille mellom NUF-er av utenlandske foretak med begrenset ansvar, tilsvarende våre aksjeselskap, og NUF-er av foretak tilsvarende våre enkeltpersonforetak, og søke å oppnå lik behandling av filialer og innenlandske foretak av samme type.¹⁵² Det kunne stilles spørsmål ved om regnskaps- og revisjonsplikt i Norge for filialer av utenlandske foretak i seg selv kunne være EØS-stridig. Så lenge NUF-ene likestilles med tilsvarende innenlandske foretak og reglene i 11. selskapsdirektiv følges, er det imidlertid neppe grunn til å tvile på EØS-holdbarheten. Dette har sammenheng med skattlegging: Selskapet skal betale skatt i Norge av sin norske virksomhet, og det må nødvendigvis foreligge et beregningsgrunnlag for å gjøre det. I utgangspunktet må det kunne sies å være opp til norsk lovgiver å fastsette de dokumentasjonskrav man anser nødvendig for virksomhet i Norge.¹⁵³ EØS-problemet oppstår primært hvis NUF-er ikke likestilles med tilsvarende innenlandske virksomheter i fremskaffelsen av skatteberegningsgrunnlaget.

Temaet regnskap, revisjon og skatt for våre NUF-er reiser også andre spørsmål enn hvorvidt revisjonsplikt kan pålegges. Vi gir en kort oversikt over sammenhengen mellom regnskapsplikt, selvangivelsesplikt, bokføringsplikt og offentliggjøring av regnskaper, samt skatteplikten.

4.5.3 Regnskapsplikt, selvangivelsesplikt og bokføringsplikt

Alle NUF-er er regnskapspliktige og pliktige til å levere selvangivelse,¹⁵⁴ på samme måte som alle norske aksjeselskap, uavhengig av nivå på om-

¹⁵⁰ Mindretallets innstilling i NOU 2008: 12, se kapittel 1.

¹⁵¹ Flertallets innstilling i NOU 2008: 12, se punkt 7.3.5.

¹⁵² Likebehandling av utenlandske og tilsvarende innenlandske virksomheter er vesentlig i EU-domstolens vurdering av nasjonal lovgivning, jf. bl.a. *Inspire Art*, sak C-167/01 [2003] ECR I-10155. NOU 2008: 12 er i samsvar med dette når utvalget foreslår likebehandling av aksjeselskaper og filialer av utenlandske tilsvarende foretak og altså videreført revisjonsplikt for alle aksjeselskaper inkludert filialer av utenlandske foretak med begrenset ansvar.

¹⁵³ Med forbehold for unødvendig byrdefulle dokumentasjonskrav.

¹⁵⁴ Det vil si plikten påhviler selskapet som sådan, altså først og fremst *Ltd*-ets styre, se bl.a. ligningsloven § 4-5 nr. 3. I Rt. 2002 s. 1144 er dette utlagt slik at plikten også påhviler «den gruppe personer som reelt utfører styrefunksjoner og denne gruppes ledende person» (uttalt i sammenheng med at et utenlandsk selskap ble ansett for å være skatterettslig «hjemmehørende» i Norge, se tekst knyttet til note 169 under).

setning, om virksomheten har eiendeler og om det er noen ansatte.¹⁵⁵ Enkeltpersonsforetak er derimot fritatt for regnskapsplikt under visse grenser med hensyn til eiendeler og ansatte.¹⁵⁶ Dette reiser spørsmålet om EØS-strid, ikke når det gjelder våre NUF-er som er filialer av engelske aksjeselskap, men for NUF-er av enkeltpersonsforetak i utlandet, ved at de pålegges en plikt som ikke pålegges tilsvarende norske virksomheter. Det må imidlertid tas med i betraktning at personen som driver enkeltpersonsforetaket i Norge,¹⁵⁷ vil måtte sende inn en næringsoppgave for virksomheten som vedlegg til selvangivelsen.¹⁵⁸ Knyttet til dette har også vedkommende bokføringsplikt for virksomheten.¹⁵⁹ Forskjellen består da, noe forenklet sagt, i at personen som driver det norske enkeltpersonsforetaket, slipper å utarbeide årsregnskap etter regnskapsloven, og kan bruke et noe enklere skjema for næringsoppgave enn det den regnskapspliktige må.¹⁶⁰ Vi forfølger ikke spørsmålet om denne forskjellsbehandlingen er EØS-stridig videre her.

At NUF-et har regnskapsplikt betyr ikke at det har plikt til å offentliggjøre regnskapene. Dette spørsmålet er regulert av 11. selskapsdirektiv og gjennomført i Norge i regnskapsloven, hvor det fremgår at egne filialregnskaper ikke er offentlige.¹⁶¹ Det som er offentlig, er derimot regnskapet for hele *Ltd*-et.¹⁶² Grunnen til at direktivet begrenser adgangen til å kreve regnskapene offentliggjort til selskapets regnskaper, er at den grenseoverskridende aktivitet ikke skal medføre unødvendige ekstra byrder.¹⁶³ Når filialen likevel må utarbeide regnskaper, kan man jo spørre seg hvor mye

¹⁵⁵ Lov 17.7.1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) § 1-2 (1) nr. 13 og nr. 1 og ligningsloven § 4-2 (1).

¹⁵⁶ Regnskapsloven § 1-2 (1) nr. 11: Enkeltpersonsforetak «som i året samlet har hatt eiendeler med verdi over 20 millioner kroner eller et gjennomsnittlig antall ansatte høyere enn 20 årsverk».

¹⁵⁷ Enkeltpersonsforetaket er jo ikke en selvstendig juridisk enhet, men kun et navn som vedkommende setter på (en del av) sin virksomhet, jf. Andenæs 2007 s. 34.

¹⁵⁸ Lov av 13.6.1980 nr. 24 om ligningsforvaltning (ligningsloven), § 4-4 (1).

¹⁵⁹ Lov av 19.11.2004 nr. 73 om bokføring (bokføringsloven) § 2 (2).

¹⁶⁰ Henholdsvis såkalt næringsoppgave 1 og 2, se www.altinn.no/no/hjelp-til-regelverk/drive-bedrift/skatt-og-avgift/skatt/naringsoppgave/ (sist besøkt 15.1.2010).

¹⁶¹ Ellefte direktiv artikkel 2 (1) (g) jf. artikkel 3 og regnskapsloven § 8-1 (2) første punktum.

¹⁶² Når det i Statistisk Sentralbyrå 2008) s. 7 nevnes som et problem at tilgjengelige regnskaper gjelder for hele det utenlandske foretaket og ikke bare filialen, er dette altså i samsvar med direktivkrav og riktig gjennomført norsk regnskapsrett.

¹⁶³ Direktivets fortale, 9. avsnitt.

det har for seg at offentliggjøringen skal være begrenset. At direktivet er riktig implementert i norsk regnskapsrett, synes imidlertid rimelig klart.¹⁶⁴ Slik er direktivet også forstått og implementert i for eksempel Finland.¹⁶⁵

Den som er ansvarlig for *Ltd*-et, må også sørge for at de påkrevde rapporter leveres i selskapets hjemland, England.¹⁶⁶ Ellers risikerer innehaveren å bli stevnet for engelsk domstol (med prosessvarsel kun til den engelske adressen) for lovbrudd.¹⁶⁷

4.5.4 Skatteplikt

Ltd-et er normalt skattepliktig til Norge for – enkelt sagt – den norske delen av virksomheten, som for våre NUF-er vil si hele virksomheten. Den opplagte hjemmelen for skatteplikt for filialens virksomhet er skatteloven § 2-3 (1) (b),¹⁶⁸ som nettopp regulerer virksomhet i Norge av et foretak som ikke er hjemmehørende i Norge. Dette er i utgangspunktet kurant EØS-rettslig.

Et selskap som er registrert i utlandet, som vårt *Ltd*, kan imidlertid også bli regnet for å være «hjemmehørende» i Norge i henhold til skatteloven § 2-2 (1) (e). I definisjonen av «hjemmehørende» har det vært lagt avgjørende vekt på hvor selskapets styre eller ledelse utøver sine funksjoner, slik at selskaper som «faktisk» er ledet fra Norge omfattes.¹⁶⁹ Så kunne man si at hjemmelen er likegyldig – det blir uansett skatteplikt for den norske (delen av) virksomheten. Forskjellen er imidlertid at skatteplikten til Norge for et hjemmehørende foretak etter § 2-2 gjelder for all formue og inntekt, også i andre land.¹⁷⁰ Her vil bl.a. skatteavtaler mellom landene kunne komme inn som en begrensende faktor.¹⁷¹ Vi forfølger

¹⁶⁴ Se for eksempel Edwards 1999 s. 215 og Werlauff 2002 bl.a. s. 218.

¹⁶⁵ Se den finske handelsregisterlag 1716/1995 17 a §.

¹⁶⁶ Companies Act Section 441 flg.

¹⁶⁷ Se sanksjonene i Companies Act Section 451 og 453.

¹⁶⁸ Lov av 26.3.1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt (skatteloven).

¹⁶⁹ Skatteloven § 2-2, (Zimmer 2009a) s. 126–127 og for eksempel Rt. 2002 s. 1144 med henvisning til bl.a. Aarbakke 1973 Del 1 s. 64–66, og Ot.prp. nr. 16 (1991–1992) *Oppfølging av skattereformen* 1992, s. 81.

¹⁷⁰ Skatteloven § 2-2 (6) som uttrykker *globalinntektsprinsippet*, som altså gjelder for den som har alminnelig skatteplikt etter § 2-2, i motsetning til begrenset skatteplikt, som et *Ltd* vil ha for den norske filialens virksomhet i Norge etter § 2-3. Se nærmere Zimmer 2009a s. 23 flg.

¹⁷¹ Men da normalt etter kredittmetoden, se nærmere *l.c.* kapittel 26 – skatt betalt i England kan trekkes fra i norsk skatt av den samme inntekten, begrenset til et beløp som tilsvarer norsk skatt på utenlandsinntekten, såkalt ordinær kreditt.

ikke dette her, da våre NUF-er uansett bare har virksomhet i Norge.¹⁷² Umiddelbart fremstår det dermed som om det har liten betydning for *Ltd*-et at filialens virksomhet eventuelt beskattes etter en hjemmel som innebærer at et engelsk *Ltd* skatterettslig ansees for å være norsk.

Visse aspekter ved å benytte skatteloven § 2-2 som hjemmel for skattelegging av *Ltd*-ets virksomhet i Norge kan imidlertid være EØS-tvilsomme også for våre NUF-er. Benyttes det som fremstår som den opplagte hjemmelen, skatteloven § 2-3 (1) (b), har det ingen skatterettslige konsekvenser om *Ltd*-et reelt sett styres fra Norge eller England.¹⁷³ Brukes skatteloven § 2-2 som hjemmel fordi *Ltd*-et har blitt ansett for faktisk å være ledet fra Norge og dermed «hjemmehørende» her fordi (de typisk norske) styremedlemmene har styremøter i Norge, vil derimot nye regler for skatteplikt ved utflytting kunne komme til anvendelse: Dersom styremedlemmene begynner å holde styremøter fast i England, vil *Ltd*-et kunne bli ansett for ikke lenger å være hjemmehørende i Norge, og dermed utløses skatteplikt for aksjonærene (på aksjene) og for selskapet (på eiendelene) etter skatteloven §§ 10-37 tredje ledd og 10-71, jf. § 2-2 første ledd.

Et engelsk selskap som utøver sin etableringsfrihet ved å drive i filials form i Norge, risikerer altså at selskapet skattemessig behandles som om selskapet var norsk og hadde flyttet ut, dersom styremøtene går fra å være holdt jevnlig i Norge til å bli holdt jevnlig i for eksempel England i stedet. Etter EØS-retten er Norge forpliktet til selskapsrettslig å anerkjenne *Ltd*-et som nettopp et engelsk selskap. Å anse selskapet først som skattemessig norsk og deretter som utflyttet fra Norge, for slik å kunne ilegge aksjonærer og selskap skatt, når *Ltd*-et etter sitt hjemlands rett verken har flyttet eller er oppløst, står i fare for å bli ansett som en EØS-stridig restriksjon på minst to plan. For det første fremstår dette som en restriksjon på muligheten for å benytte seg av retten til å etablere seg i Norge ved å drive i filials form, ved at det utenlandske selskapet risikerer å måtte betale skatt som et norsk selskap som flytter ut av Norge, mens den norske filialen fortsetter sin virksomhet som før, med de samme

¹⁷² En analyse av hvorvidt det at et *Ltd* skatterettslig ansees for å være hjemmehørende i Norge er EØS-problematisk, er det da heller ikke rom for å foreta her.

¹⁷³ Det vil si ingen utflyttingsskatt etter skatteloven § 10-71, se nærmere nedenfor; dog kan eiendeler som flyttes ut av «norsk beskatningsområde» utløse skatteplikt etter skatteloven § 9-14 (2) (b).

eiendelene.¹⁷⁴ Det gjøres intet unntak for eiendeler som forblir i virksomheten i Norge.¹⁷⁵ For det andre kan dette for aksjonærene i *Ltd*-et sees som en restriksjon på den frie bevegelse av kapital, eventuelt på den frie etableringsrett,¹⁷⁶ ved at de må betale skatt som om aksjeposten i *Ltd*-et var realisert, mens de som aksjonærer verken har flyttet på seg eller avhendet sine aksjeposter. Det er vanskelig å se at slike restriksjoner kan begrunnes på en EØS-holdbar måte.¹⁷⁷

5. NUF-ets endelikt ...

5.1 Sletting av NUF-et

Noen virksomheter ser ut til å leve evig, noen går konkurs og noen innstilles rett og slett. Også et NUF kan få en normal, stille avslutning, ved at virksomheten innstilles og NUF-et slettes. Sletting av NUF i Brønnøysundregistrene reguleres av norsk foretaksregisterrett. For at vår norske entreprenør skal bli helt ferdig med det som en gang var et NUF, må imidlertid også *Ltd*-et slettes i England. Dette reguleres av engelsk rett. Gjør entreprenøren ikke dette (eventuelt ved hjelp av tilbydereren som var fødselshjelper og som også kan avslutte selskapet), vil rapporteringsplikten forsette å løpe og skape potensielt store problemer – som reguleres av engelsk rett.¹⁷⁸

5.2 Sletting av *Ltd*-et: Kan NUF-et leve videre?

Det engelske selskapet kan slettes fra det engelske foretaksregisteret *Companies House* av flere grunner, for eksempel fordi det er slått konkurs i England eller det har unnlatt å levere inn nødvendige regnskaper til riktige myndigheter. Sletting fra *Companies House* medfører likevel ikke automatisk sletting av NUF-et i Foretaksregisteret; dette krever et særlig

¹⁷⁴ Som skattemessig altså behandles som om de var realisert, jf. § 10-71.

¹⁷⁵ Som ved eventuell utflytting av eiendelene kunne beskattes i henhold til skatteloven § 9-14 (2) (b), se nærmere Zimmer 2009b punkt 3.2.1 og punkt 4.1, note 85.

¹⁷⁶ Avhengig av aksjonærenes stilling, jf. *Commission v. Netherlands*, forente saker C-282/04 og C-283/04 [2006] ECR I-9141 avsnitt 20–41.

¹⁷⁷ Slik også Zimmer 2009b punkt 3.3.

¹⁷⁸ Slike saker mot selskapet kan bringes inn for engelske domstoler i medhold av LUG artikkel 2 nr. 1 jf. artikkel 60 nr. 1 bokstav a, jf. over, punkt 4.1.

initiativ fra norsk side.¹⁷⁹ Fra 2010 er Foretaksregisteret og *Companies House* koblet direkte opp mot samme system, slik at kontrollen med og sletting av NUF fremover vil skje kontinuerlig.

Likevel, og spesielt i en overgangsperiode, kan følgende spørsmål oppstå: Hva blir den rettslige stillingen for den norske entreprenøren som, kanskje plutselig og uten å være klar over det, driver virksomhet gjennom en norsk filial av et slettet engelsk selskap? Eller kanskje heller: Hva med entreprenøren som bevisst driver virksomhet gjennom en filial av et slettet selskap?¹⁸⁰ Selskapet opphører å eksistere som rettssubjekt når det slettes fra *Companies House*, og det gjør dermed også den norske filialen, som en del av selskapet. Dersom det tidligere selskapets virksomhet utøves til tross for dette, er det økonomiske ansvaret for de involverte partene betydelig endret: Virksomheten drives ikke lenger gjennom et *Ltd*, og ansvaret er derfor ikke lenger begrenset. Dette betyr at den eller de som opptrer i Norge i det slettede engelske selskapets navn, er personlig ansvarlige for pådratte forpliktelser.

5.3 Kan et NUF gå konkurs?

Et NUF kan ikke gå konkurs. En norsk filial av et engelsk selskap er ikke et selvstendig rettssubjekt, og det kan derfor ikke åpnes konkurs i filialen som sådan.¹⁸¹ Konkurssubjektet er det engelske selskapet. Dette gjelder selv om konkursen åpnes på grunnlag av den norske virksomheten.

Når konkurs åpnes i et engelsk selskap på grunnlag av selskapets norske virksomhet, er det et grenseoverskridende element som foranlediger spørsmål om norske domstolars kompetanse, rettsvalg og konkursens gjennomføring.

Konkurs i et *Ltd* som driver virksomhet gjennom en filial i Sverige eller Finland, reguleres av EUs konkursforordning.¹⁸² Forordningen fal-

¹⁷⁹ I november 2009 ble det satt i gang en prosess med å slette 2000 filialer av slettede engelske selskaper fra Foretaksregisteret, og 1700 av disse fikk varsel om sletting i begynnelsen av 2010, se pressemelding fra Brønnøysundregistrene av 1.2.2010.

¹⁸⁰ Se «Råsalg av norske London-adresser», *Aftenposten*, 22.2.2009: «Hvert tredje NUF-selskap blir slettet i opprinnelseslandet i løpet av relativt kort tid. Men flere av dem lever videre i Norge som om ingenting er skjedd».

¹⁸¹ Noen av tingrettene har strevet litt med dette, se for eksempel kjennelsen fra Fjordane tingrett i sak nr. 07-142592KON-FJOR. Se også LB-2008-86236 Borgarting lagmannsrett som opphever kjennelse fra Moss tingrett om konkursåpning i et NUF.

¹⁸² Rådsforordning nr. 1346/2000.

ler imidlertid utenfor EØS-avtalens virkeområde, og gjelder ikke i konkurs med tilknytning til Norge.¹⁸³ Konkurs i et *Ltd* som utelukkende driver virksomhet i en norsk filial, reguleres således av de alminnelige reglene om konkursverneting i konkursloven¹⁸⁴ § 146, konkursrettslige rettsvalgsregler samt norske og engelske regler om anerkjennelse og gjennomføring av internasjonale konkurser.¹⁸⁵ Engelske selskaper som utelukkende driver virksomhet i Norge, har en slik tilknytning til Norge at norske domstoler er konkursverneting.¹⁸⁶ Dette er en praktisk regel fordi selskapets verdier og kreditorer normalt befinner seg på filialstedet.¹⁸⁷

Spørsmålet om hvilket lands rett som regulerer konkursbehandlingen, er så vidt vi kan se ikke avklart i norsk internasjonal konkursrett.¹⁸⁸ Antakelig må det være riktig å legge til grunn at norske domstoler skal anvende norsk konkursrett (*lex fori concursus*) når de behandler konkurs i et engelsk selskap. Dette er også regelen i EUs konkursforordning artikkel 4 annet ledd.¹⁸⁹

Fordi selskapet normalt ikke har aktiva i England som skal inngå i konkursboet, kan konkursen gjennomføres som en alminnelig norsk konkurs i henhold til reglene i dekningsloven¹⁹⁰ og konkursloven. Hvis det engelske selskapet derimot også har eiendeler i England, for eksem-

¹⁸³ Fordi Danmark står utenfor EUs sivilrettslige samarbeid gjelder ikke forordningen for konkurser med tilknytning til Danmark heller, se Werlauff 2002 s. 637.

¹⁸⁴ Lov 6. august 1984 nr. 58 om gjeldsforhandling og konkurs. Luganokonvensjonen gjelder ikke konkurs og avvikling av insolvente selskaper, jf. LUG artikkel 1.

¹⁸⁵ Det fremgår av NOU 1972: 20 *Konkursloven* s. 242 at konkursloven § 146 kan anvendes ved avgjørelsen av verneting i internasjonale forhold. Den norske lovgiveren holder for tiden på med å utrede spørsmålet om særlig lovregulering av internasjonale konkurser med tilknytning til Norge.

¹⁸⁶ Jf. konkursloven § 146 første ledd som bestemmer at en skyldner som er registrert i Foretaksregisteret har konkursverneting på hovedforretningsstedet. Fastsettelsen av hva som er hovedforretningsstedet skjer etter en konkret vurdering av det enkelte tilfellet, jf. NOU 1972: 20 s. 227. Se også uttalelse nr. 54 fra Konkursrådet: «Konkursbehandling av norsk avdeling av utenlandsk foretak» (29.11.2006). Når det gjelder filialer av selskaper uten virksomhet i England, må det anses som klart at filialstedet er hovedforretningssted i lovens forstand. Nærmere bestemt er det domstolen på filialstedet som er rett verneting.

¹⁸⁷ Se NOU 1972: 20 s. 226.

¹⁸⁸ Spørsmålet ser ikke ut til å være behandlet i NOU 1972: 20 s. 226–229, Andenæs 2009, Huser 1988, Konkursrådets uttalelse nr. 54 eller Johnsen 2007.

¹⁸⁹ Tilsvarende hovedregel gjelder i den nordiske konvensjonen av 7.11.1933 om konkurs, jf. artikkel 1.2.

¹⁹⁰ Lov om fordringshavernes dekningsrett av 6. august 1984 nr. 59.

pel en bankkonto, blir gjennomføringen vanskeligere fordi spørsmålet om et norsk konkursbo kan gjøre rettigheter gjeldende overfor selskapets midler som befinner seg i England og trekke disse inn i boet, beror på engelske rettsregler.¹⁹¹

The Cross-Border Insolvency Regulations 2006 No. 130 (heretter CBIR) regulerer anerkjennelse og gjennomføring av internasjonale konkurser, og kommer blant annet til anvendelse når det er åpnet konkurs i et engelsk konkurssubjekt i utlandet, og et utenlandsk konkursorgan (for eksempel et norsk konkursbo, jf. CBIR artikkel 2 (j)) søker assistanse i England i forbindelse med konkursen (jf. CBIR artikkel 1 (a)). I henhold til CBIR anerkjenner England i stor utstrekning utenlandske konkurser, og et norsk konkursbo til et engelsk selskap kan gjøre sine rettigheter gjeldende i England. Selskapets eiendeler i England kan for eksempel på nærmere vilkår trekkes inn i konkursboet.¹⁹²

Konkursens åpning og avslutning skal registreres i Konkursregisteret,¹⁹³ og disse opplysningene konverteres automatisk til Enhetsregisteret. Det engelske selskapets stilling etter konkursåpningen vil på alminnelig måte reguleres av konkursloven kapittel 11 om skyldnerens stilling i konkurs. Vesentlig for NUF-ene er at personer som formelt eller reelt har vært styremedlemmer og daglig leder i det engelske selskapet eller i den norske filialen, på nærmere vilkår kan bli ilagt konkurskarantene, jf. konkursloven § 142.¹⁹⁴

For at virkningene av en konkurs i det engelske selskapet skal bli

¹⁹¹ NOU 1972: 20 s. 242.

¹⁹² Dersom en norsk domstol har åpnet konkurs i et engelsk selskap og selskapet har eiendeler i England som skal realiseres i forbindelse med konkursen, kan blant annet konkursboet søke om å få konkursåpningen anerkjent i England, jf. CBIR artikkel 15 (1). Søknaden skal i utgangspunktet rettes til «High Court» (CBIR artikkel 15 (1) jf. artikkel 4 (1)). Dersom søknaden inneholder en kopi av konkursåpningen fra en norsk rett, er det en presumsjon for at vilkårene er oppfylt, slik at søknaden blir godkjent, jf. CBIR artikkel 16. Når en utenlandsk konkurs er godkjent, vil konkursen kunne gjennomføres i England etter de engelske reglene som gjelder for selskapers insolvensbehandling, jf. CBIR artikkel 20. CBIR gir også selv nærmere regler for gjennomføringen av en utenlandsk konkurs i England.

¹⁹³ Jf. konkursloven §§ 144 og 137.

¹⁹⁴ Dette kan også få betydning for deres muligheter til å være styremedlem i et engelsk selskap, se Companies Act Section 1182. At NUF-formen er valgt, har også blitt lagt vekt på, i negativ retning, ved vurdering av om konkurskarantene skal ilegges, se LB-2009-167829 Borgarting lagmannsrett. Se også «Kriminelle skjuler seg bak NUF», *Aftenposten*, 24.2.2009: «Personer som er ilagt konkurskarantene i Norge registrerer et NUF-selskape i et annet land – og starter opp igjen på nytt i Norge».

effektive, er det nødvendig at konkursen også registreres i *Companies House*. En unnlattelse av dette innebærer at grunnlaget for den norske filialen består, og innehaveren av selskapet vil antakelig enkelt kunne starte virksomhet på nytt i Norge gjennom en ny filial. Opplysninger fra Brønnøysundregisteret og Oslo Byfogdembete indikerer at det i praksis er liten kommunikasjon mellom norske myndigheter og *Companies House*.¹⁹⁵ Dette legger forholdene til rette for at norske filialer av engelske selskaper kan misbrukes til å drive ulike former for konkurssvindel.

6. Lovgivers ansvar – og muligheter

Muligheten som spesielt *Centros*-avgjørelsen banet vei for, til å drive virksomhet med begrenset ansvar uavhengig av den enkelte nasjonalstats minimumskapitalregler, har ført til at europeiske lovgivere, inkludert våre nordiske naboer, nærmest kappes om å kutte minimumskapitalkravet.¹⁹⁶ I Norge har lovgiver vært relativt tilbakeholden, men det er grunn til å tro at lovgiver nå føler presset. Det vil derfor ikke overraske om utredningsarbeid kan bli igangsatt i offentlig regi i nærmeste fremtid.¹⁹⁷ At Norge er ett av de land med høyest forekomst av NUF-er, øker selvsagt presset. Bli forskjellen mellom Norge og de andre nordiske land over tid for stor, kan det bli minst like attraktivt med et NUF av et finsk, svensk eller dansk foretak, som det hittil har vært med NUF-er av engelske selskaper.¹⁹⁸ Et NUF av et aksjeselskap i et av de nordiske land vil kanskje bli enklere å forholde seg til rettslig og praktisk for de involverte partene. Om norsk lovgiver vil synes det er særlig mye greiere, er heller tvilsomt.

Slik vår gjennomgåelse har vist, er det sannsynligvis få aspekter av

¹⁹⁵ Opplysninger gitt i telefonsamtaler 5.5.2009. Selv om Foretaksregisteret fra 2010 blir varslet når det skjer endringer i statusen til *Ltd*-et i *Companies House* (se punkt 5.2 over), er det ingen automatisk kommunikasjon den andre veien – fra Foretaksregisteret til *Companies House*.

¹⁹⁶ Se utredningen i noten nedenfor. Se om debatten Sjøfjell 2009b s. 141–145 med videre henvisninger.

¹⁹⁷ Utredningen advokat Gudmund Knudsen utførte for NHO i fjor, er av NHO overlevert til de relevante departementer, se www.nho.no/jus/gjoer-aksjeloven-enklere-article21029-81.html (sist besøkt 25.2.2010), hvor utredningen kan lastes ned.

¹⁹⁸ Se innlegget fra NHOs Halvor E. Sigurdson: «NUF og salami» i *Dagens Næringsliv* 27.2.2009, som avslutter med å påpeke risikoen for at «handleposene med salami og kycklingfileter kompletteres med danske anpartsselskab og svenske aktiebolag på harrysturene til Hirtshals og Svinesund».

«NUF-kaoset» som kan kategoriseres som konsekvenser av den frie etableringsretten i henhold til EØS-avtalen. Den norske implementeringen og gjennomføringen av 11. selskapsdirektiv er utilstrekkelig. Og uavhengig av dette bør vår gjennomgåelse ha vist at foretaksregisterlovgivningen og -praksis er til dels svært lite vellykket, slik at lovgiver bør bruke handlingsrommet som direktivet gir til å sørge for fullstendighet, konsekvens, transparens og ryddighet i opplysningene som er tilgjengelige gjennom Foretaksregisterets nettsider. Det vil også kunne virke forebyggende på de (forhåpentligvis) relativt få som ønsker å bruke NUF-formen i rent svindeløyemed.

Samarbeidet mellom foretaksregistrene i de aktuelle landene er fra 2010 blitt bedre. Det bør likevel etterstrebes et enda bedre samarbeid med hensyn til samkjøring av konkursregistreringer og slettinger.

Når det gjelder eventuell revidering av regnskaps- og revisjonsreglene, bør lovgiver trå varsomt og sikre likebehandling av NUF-er og tilsvarende innenlandske virksomheter. Slik reglene er i dag, er de EØS-tvilsomme når det gjelder regnskapsplikt for NUF-er av utenlandske enkeltpersonsforetak og omvendt diskriminerende når det gjelder revisjonsfritak for våre NUF-er (av *Ltd*-er) med omsetning under fem millioner kroner. Visse sider ved den skatterettslige reguleringen av NUF-ene er også klart EØS-problematiske.

I et nordisk perspektiv kan vi oppsummeringsvis indikere tre faktorer som kan forklare Norges særstilling: For det første er det svært enkelt og rimelig å opprette et NUF i Norge.¹⁹⁹ For det andre er det økende forskjeller mellom Norge og våre nordiske naboer, som gjør at det for norske næringsdrivende i større grad enn for deres nordiske frender fremstår som spesielt attraktivt med *Centros*-filial som alternativ til innenlandsk aksjeselskap (eller enkeltpersonsforetak). I forlengelsen av det er det også mulig at norske NUF-leverandører er mer aktive og pågående i sin markedsføring enn deres kollegaer er i de andre nordiske land.²⁰⁰ For det tredje er det forskjeller i implementeringen av 11. direktiv mellom Norge på den ene siden, og Danmark, Finland og Sverige på den andre

¹⁹⁹ Se punkt 3 over.

²⁰⁰ Dette er imidlertid ikke noe vi har undersøkt i forbindelse med artikkelen. Se for øvrig innlegg fra Erland Løkken, daglig leder i Næringslivets Sikkerhetsråd: «Pågående markedsføring av NUF; et faresignal?», www.nsr-org.no/artikler/nuf_el.htm (sist besøkt 13.4.2010), som advarer om manglende helhetlig informasjon fra NUF-leverandørene.

siden, som kan bidra til å forklare både attraktiviteten for næringsdrivende som ikke har edle hensikter, og – som alt påpekt – «NUF-kaoset» generelt sett.

Både med sikte på å få til en mye mer gjennomtenkt implementering i Norge og for å unngå en unødvendig regelverkskonkurranse mellom de nordiske land, som stimulerer til kortsiktighet og hastverksarbeid i regelverksproduksjonen, bør norsk lovgiver ta initiativ til at de nordiske landene gjenopptar det gamle selskapsrettslige lovsamarbeidet.²⁰¹ At Danmark, Finland og Sverige er EU-medlemmer, mens Norge (og foreløpig Island) kun er «halvveis-medlemmer» uten stemmerett, er ikke et argument imot et nordisk samarbeid – tvert imot. De nordiske landene har fortsatt grunnleggende prinsipper til felles, både innenfor selskapsretten og andre viktige policy-områder. Fra et norsk perspektiv vil samarbeid med tre stemmeberettigede land selvfølgelig være en fordel i forholdet til EU, men også for Danmark, Finland og Sverige vil et felles nordisk fremstøt kunne ha større gjennomslagskraft i EU-systemet enn innspill fra et hvilket som helst av enkeltlandene i Norden.

Litteraturliste:

Andenæs, Mads H., *Aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper*, 2. utg., Oslo 2006. Andenæs, Mads H., *Selskapsrett*, Oslo 2007. Andenæs, Mads H., *Konkurs*, 3. utg., Oslo 2009. Andenæs, Mads T., «EU Company Law and the Company Laws of Europe», *International and Comparative Corporate Law Journal* 2008, s. 7–40. Becht, Marco, Colin Mayer og Hannes F. Wagner, *Where Do Firms Incorporate?* (ECGI Law Working Paper No. 70/2006), ssrn.com/abstract=906066, sist besøkt 13.4.2010. Becht, Marco, Luca Enriques og Veronika E. Korom, «Centros and the Cost of Branching», *Journal of Corporate Law Studies*, 1 2009, s. 171–199. Bull, Henrik, *Norsk Lovkommentar: kommentarer til Konvensjon om domsmyndighet og fullbyrding av dommer i sivile og kommersielle saker vedtatt i Lugano 16. september 1988*, www.rechtsdata.no, 2010. Davies, Paul, *Gower and Davies' Principles of Modern Company Law*, 8. utg., London 2008. Dotevall, Rolf, «Creditor protection and branches of foreign companies – between company law and insolvency law», i: *Company law and finance*, København 2008. Drøhse, Jakob A., «Filialer af udenlandske selskaber», *Nordisk Tidsskrift for Selskabsret* 2009:3, s. 64–76. Edwards, Vanessa, *EC Company Law*, Oxford 1999. Engsig Sørensen, Karsten, «Selskabers mobilitet», *Erhvervsjuridisk Tidsskrift* nr. 2

²⁰¹ Betegnelsen selskapsrett bruker vi her i vid forstand, slik at det også omfatter selskapsrettsrelevante deler av for eksempel regnskaps- og revisjonsretten og skatteretten.

2006, s. 110–121. Fawcett, James og Janeen M. Carruthers, *Cheshire, North & Fawcett: Private International Law*, 14. utg., Oxford 2008. Fjærtøft, Tore og Ole Gjems-Onstad, *Samvirkeforetak*, Oslo 2009. Friis Hansen, Søren, «C-212 og L 212: Konsekvenserne for dansk og europæisk selskabsret», *Nordisk Tidsskrift for Selskabsret* 2000:1, s. 45–64. Gomard, Bernhard m.fl., *Kommenteret retsplejelov. Bruxelles I-forordning*, bind II, 8. utg., København 2008. Gaarder, Karsten og Hans Petter Lundgaard, *Gaarders innføring i internasjonal privatrett*, 3. utg., Oslo 2000. Hjort, Kristin Slørdahl, «Internasjonalt preseptoriske regler i arbeidsretten: En rettskildemessig analyse», *Arbeidsrett og arbeidsliv* 1 2009, s. 41–177. Hole, Øyvind, *Norsk lovkommentar: Kommentar til foretaksregisterloven*, www.rechtsdata.no, 2010. Hov, Jo og Alf Petter Høgberg, *Alminnelig avtalerett*, Oslo 2009. Huser, Kristian, *Gjeldsforhandling og konkurs*, bind 2, Bergen 1988. Johnsen, Lena, «Konkursbehandling av Norsk filial av Utenlandsk Foretak», *Nordisk tidsskrift for selskabsret* 2007, s. 52–63. Mayson, Stephen W., Derek French og Christopher L. Ryan, *Mayson, French & Ryan on Company Law*, 26. utg., Oxford 2009. Moss, Giuditta Cordero, «Lovvalgsregler for internasjonale kontrakter: Tilsynelatende likheter og reelle forskjeller mellom europeiske og norske regler», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2007, s. 679–717. Moss, Giuditta Cordero, «Den nye europeiske internasjonale formueretten og norsk internasjonal formuerett», *Lov og Rett* 2009, s. 67–83. Moss, Giuditta Cordero, «Norsk internasjonal selskapsrett: noen bemerkninger i lys av europeisk rett», i: *Selskap, kontrakt, konkurs, rettskilder. Festskrift til Mads Henry Andenas*, (under publisering) 2010. Røed, Anne Cathrine, *Foreldelse av fordringer*, 2. utg., Oslo 2004. Sjøfjell, Beate, *Towards a Sustainable European Company Law. A Normative Analysis of the Objectives of EU Law, with the Takeover Directive as a Test Case*, Alphen aan den Rijn 2009 (2009a). Sjøfjell, Beate, «Kun til plunder og heft? Forbudet mot selskapsfinansiering av aksjeerverv i den norske allmennaksjeloven § 8-10», *Nordisk Tidsskrift for Selskabsret* 2009:1–2, s. 116–145 (2009b). Statistisk Sentralbyrå, *Om organisasjonsformen NUF Norskregistrert utenlandsk foretak*, 27. mars 2008 (upublisert). Svernlöv, Carl, «Filiaers associationsrättsliga ställning i ett svenskt och internationellt perspektiv», *Svensk Skattetidning* 2009:6–7, s. 609–621. Thue, Helge J., *Internasjonal privatrett*, Oslo 2002. Werlauff, Erik, *EU-Selskabsret: 28 staters felles virksomhedsret*, 3. utg., København 2002. Woxholth, Geir, *Selskapsrett*, 3. utg., Oslo 2010. Zangenberg, Claes, *Håndbok i NUF*, 3. utg., London 2009. Zimmer, Frederik, *Internasjonal inntektsskatterett*, 4. utg., Oslo 2009 (2009a). Zimmer, Frederik, «Exit taxes in Norway», *World Tax Journal* 1 2009, s. 115–148 (2009b). Aarbakke, Magnus, *Skatt på inntekt*, Oslo 1973. Aarbakke, Magnus [et al.], *Aksjeloven og allmennaksjeloven: Kommentarutgave*, 2. utg., Oslo 2004. Aarum, Kristin Normann, *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*, Oslo 1994.

Avgjørelser fra EU-domstolen: Sak 79/85, *D. H. M. Segers v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Bank- en Verzekeringswezen, Groothandel*

en Vrije Beroepen [1986] ECR 2375. Sak 81/87, *The Queen v. H.M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust plc* [1988] ECR 5483. Sak C-212/97, *Centros Ltd v. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen* [1999] ECR I-1459. Sak C-167/01, *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam v. Inspire Art Ltd* [2003] ECR I-10155. Sak C-463/00, *Commission of the European Communities v. Kingdom of Spain* [2003] ECR I-4581. Forende saker C-282/04 og C-283/04, *Commission of the European Communities v. Kingdom of the Netherlands* [2006] ECR I-9141. Sak C-210/06, *Cartesio Oktató és Szolgáltató bt* [2008] ECR 9641.